

Liwia Palus

Projekt Escapetruck jako innowacyjna forma edukacji o zjawisku handlu ludźmi

**Projekt Escapetruck
jako innowacyjna forma edukacji
o zjawisku handlu ludźmi**

Acta Universitatis Wratislaviensis

No 4374

Liwia Palus

**Projekt Escapetruck
jako innowacyjna forma edukacji
o zjawisku handlu ludźmi**

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU WROcŁAWskiego
WROcŁAW 2025

Liwia Palus

Projekt Escapetruck jako innowacyjna forma edukacji o zjawisku handlu ludźmi

Recenzent: Bartłomiej Krzan

Redakcja: Agnieszka Anulewicz

Skład i łamanie: Joanna Wagner-Głowińska
na podstawie projektu makiety Grupy Projektor

Projekt okładki: Małgorzata Szalyga

Ilustracja na okładce: Freepik.com

© Uniwersytet Wrocławski 2025

ISBN 978-83-68619-82-9 (PDF)

ISSN 3071-6748 (AUWr online)

Uniwersytet
Wrocławski

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

ul F. Joliot-Curie 12, 50-383 Wrocław

tel. 71 3757684, e-mail: wydawnictwo@uwr.edu.pl

Spis treści

Wykaz skrótów.....	7
Wstęp.....	9
Rozdział 1. Handel ludźmi jako współczesne zagrożenie społeczne.....	13
1.1. Zjawisko handlu ludźmi w regulacjach krajowych i międzynarodowych.....	13
1.2. Wybrane typy przestępstwa handlu ludźmi.....	21
1.3. Wiktymologiczne aspekty handlu ludźmi.....	27
Rozdział 2. Świadomość społeczna zjawiska handlu ludźmi – metody kształcenia i bariery.....	39
2.1. Innowacyjne metody edukacji w zakresie zjawiska handlu ludźmi.....	39
2.2. Projekt Escapetruck jako narzędzie kształtowania świadomości społecznej.....	42
2.3. Czynniki ograniczające skuteczność kształtowania świadomości społecznej.....	44
Rozdział 3. Ewaluacja projektu Escapetruck jako narzędzia kształcenia obszarze zjawiska handlu ludźmi.....	51
3.1. Metodologia badawcza.....	51
3.2. Efektywność projektu Escapetruck w świetle badań własnych.....	54
3.3. Kluczowe wnioski.....	60
Zakończenie.....	67
Summary.....	69
Bibliografia.....	73
Załącznik nr 1. Ankieta EscapeTruck.....	79

Wykaz skrótów

- Dyrektywa** – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar
- Dyrektywa 2024/1712** – Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1712 z 13 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar
- K.k.** – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r., poz. 17 ze zm.)
- Konwencja Rady Europy** – Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 16 maja 2005 roku
- Konwencja z Palermo** – Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 roku
- MOP** – Międzynarodowa Organizacja Pracy dzyn.-arodowa Organizacja Pracy
- OSCE** – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- Protokół do Konwencji z Palermo** – Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 15 listopada 2000 roku
- UNODC** – Biuro Narodów Zjednoczonych do spraw Narkotyków i Przestępczości

Wstęp

Handel ludźmi stanowi niewątpliwie jedno z najpoważniejszych wyzwań XXI wieku, proceder ten bowiem z roku na rok dotyka coraz więcej osób, a jako przestępstwo wciąż pozostaje trudne do wykrycia. Wydawać by się mogło, że szereg regulacji prawnych gwarantujących ochronę przed tym procederem, jak i zaostrenie odpowiedzialności karnej osób w nim uczestniczących sprawią, że zjawisko to będzie się zmniejszać, jednak w rzeczywistości jest zupełnie odwrotnie. Ogromne zyski, które generuje niniejsze przestępstwo, a co za tym idzie silna motywacja sprawców, jak również jego międzynarodowy charakter w połączeniu z postępem technologicznym stanowią kluczowe problemy w zwalczaniu procederu. Co więcej, sprawcy nieustannie modyfikują *modus operandi*, wprowadzając coraz skuteczniejsze metody werbowania ofiar lub nowe narzędzia ich kontroli, co jeszcze bardziej utrudnia przeciwdziałanie. Sytuację pogarsza również to, że choć skutki przestępstwa oddziałują nie tylko na bezpośrednie ofiary, ale i całe społeczeństwo, to wiedza na temat tego zjawiska wciąż pozostaje na niskim poziomie.

Wbrew powszechnym stereotypom myślowym ofiarą handlu ludźmi może stać się każdy – bez względu na status społeczny, wykształcenie czy kolor skóry. Z całą pewnością można przyznać, że istnieje katalog czynników, które zwiększają podatność wiktymologiczną i które sprawcy mogą z łatwością wykorzystać. W rzeczywistości jednak nie oznacza to, że inne osoby nie są w ogóle narażone na ryzyko.

Kluczowa jest zatem zmiana w sposobie postrzegania handlu ludźmi przez społeczeństwo, gdyż tylko w ten sposób możliwe jest zapewnienie kompleksowego podejścia, a tym samym skutecznego przeciwdziałania temu zjawisku.

Celem niniejszej pracy jest ocena poziomu świadomości społecznej na temat zjawiska handlu ludźmi oraz analiza innowacyjnych metod

przekazywania wiedzy na ten temat. W rozdziale pierwszym dokonano teoretycznej analizy wybranych aspektów dotyczących procederu. Na wstępie omówiono definicje samego zjawiska na podstawie wybranych aktów prawnych zarówno międzynarodowych, jak i krajowych. Przedstawiono również, jakie problemy pojawiają się w kontekście różnic poszczególnych regulacji prawnych oraz z czego wynika błędna interpretacja niektórych zachowań sprawców. Ponadto podkreślono kwestię złożonego charakteru przestępstwa zarówno w kontekście samego profilu sprawcy, jak i metod działania. W podsumowaniu tej części wskazano także czynniki, które przyczyniają się do progresji zjawiska. Dalsza część rozdziału skupia się na przedstawieniu różnorodnych form handlu ludźmi wraz z omówieniem niektórych z nich. Szczegółowa analiza dotyczy skali poszczególnych typów eksploatacji, sektorów, w których ofiary są wykorzystywane, jak i mechanizmów kontroli, którymi posługują się sprawcy. W ostatniej części dokonano analizy wiktymologicznej handlu ludźmi, która odnosiła się zarówno do podatności wiktymologicznej, jak i skutków, które wywołuje u ofiar niniejsze przestępstwo, a także do kwestii gwarantowanych przez prawo sposobów ochrony i wsparcia ofiar. Zwrócono uwagę na problematykę ciemnej liczby przestępstw i jej wpływu na postrzeganie zjawiska.

W rozdziale drugim skupiono się na kwestii świadomości społecznej. Na wstępie omówiono innowacyjne metody edukacyjne, jak na przykład symulacje lub technologie oparte na wirtualnej rzeczywistości w kontekście wykorzystania ich jako narzędzi podnoszących wiedzę na temat handlu ludźmi. Przedstawiono zalety i wady każdej z tych metod oraz argumenty przemawiające za tym, by dążyć do rezygnacji z tradycyjnych metod nauczania w odniesieniu do tejże problematyki. Kolejna część rozdziału dotyczy projektu Escapetruck jako narzędzia zwiększającego świadomość społeczną. Wyjaśniono, na czym polega projekt oraz uwzględniono podmioty odpowiedzialne za jego organizację. Szczegółowo opisano wnętrze pojazdu wykorzystywane do symulacji. W końcowej części poruszona została kwestia determinantów negatywnie oddziałujących na perspektywę społeczną. Skupiono się na roli środków masowego przekazu jako czynnika odpowiedzialnego za kreowanie fałszywych stereotypów, a tym samym przyczyniającego się do stabilizowania nieświadomości potencjalnych ofiar.

Rozdział trzeci stanowi empiryczną część pracy dotyczącą badania rzeczywistego stanu świadomości społecznej przed i po wzięciu udziału w projekcie Escapetruck. Na wstępie przedstawiono metodologię badawczą obejmującą opis samej metody, charakterystykę wybranej

grupy badawczej oraz sposób gromadzenia danych. Druga część niniejszego rozdziału zawiera kompleksową prezentację wyników przeprowadzonego badania. Zostały one przedstawione w formie wykresów, dzięki czemu łatwiej porównać stan wiedzy respondentów. Końcowa część rozdziału obejmuje interpretację wyników na podstawie uzyskanych danych i sformułowane na jej podstawie wnioski. Szczególną uwagę poświęcono kwestii dotychczasowej wiedzy na temat handlu ludźmi w porównaniu do wiedzy zdobytej dzięki projektowi. Ponadto odniesiono się także do opinii uczestników na temat mocnych i słabych elementów tego przedsięwzięcia, ich sugestii dla organizatorów projektu oraz ewentualnego zarekomendowania udziału w projekcie innym osobom. W końcowej części zamieszczona została ocena, czy projekt Escapetruck rzeczywiście jest skutecznym narzędziem edukacyjnym, a także perspektywy jego kontynuacji w przyszłości.

Rozdział 1. Handel ludźmi jako współczesne zagrożenie społeczne

1.1. Zjawisko handlu ludźmi w regulacjach krajowych i międzynarodowych

Zjawisko handlu ludźmi towarzyszy ludzkości od najwcześniejszych etapów rozwoju cywilizacyjnego i wielokrotnie ewoluowało wraz z zachodzącymi zmianami społeczno-gospodarczymi. Co prawda współczesny handel ludźmi znacząco różni się od pierwotnej formy – tym bardziej że niewolnictwo nie stanowi już fundamentu gospodarki – jednak mimo upływu lat i gwarancji ochrony prawnej na poziomie krajowym i międzynarodowym zjawisko to stanowi jedno z największych wyzwań współczesnego świata¹.

Dziś nierzadko można spotkać się ze stwierdzeniem, że handel ludźmi to przykład „współczesnego niewolnictwa”. Należy mieć jednak na względzie, że samo niewolnictwo stanowi wprawdzie jeden z celów tego procederu, ale nie wyczerpuje w całości jego znamion. Bezsporne jest bowiem stwierdzenie, że handel ludźmi charakteryzuje się wyraźnie szerszym spektrum form eksploatacji². Co więcej, powyższe porównanie to niejedyna kwestia sporna w zakresie postrzegania zjawiska. Innym przykładem, który należy wziąć pod uwagę, jest kwestia przemytu ludzi, którego obligatoryjnym elementem, w odróżnieniu od handlu ludźmi, jest przekroczenie granicy. Ponadto przemyt

---

¹ L. Palus, *Handel ludźmi jako realne zagrożenie bezpieczeństwa w dobie kryzysu globalnego spowodowanego pandemią COVID-19*, [w:] *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI w.*, red. D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, E. W. Pływaczewski, Wolters Kluwer, s. 541.

² M. Pietras-Eichberger, *Europejskie akty prawne*, [w:] *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, red. P. Łabuz et al., Warszawa 2017, s. 17.

jest procederem, w którym można zauważyć dobrowolność i zgodę korzystającego z oferowanych przez przemytnika „usług”. Oczywiście nie ulega wątpliwości, że możliwa jest sytuacja, w której następstwem przemytu będzie eksploatacja charakterystyczna dla przestępstwa handlu ludźmi, jednak oba te czyny podlegają odrębnej kwalifikacji prawnej.

W świetle powyższych kontrowersji kluczowe jest właściwe zdefiniowane zjawiska handlu ludźmi, które wymaga przeanalizowania najważniejszych regulacji prawnych w tym zakresie. Choć pierwsze inicjatywy normatywne zmierzające do potępienia zjawiska niewolnictwa datuje się już na 1815 r., gdy doszło do podpisania deklaracji Mocarstw w sprawie zniesienia handlu Murzynami, to za początek działań legislacyjnych mających na celu zniesienie niewolnictwa uznaje się dopiero XX wiek³. To właśnie wtedy weszły w życie pierwsze regulacje prawne, które do dziś stanowią fundament przeciwdziałania handlowi ludźmi. Do najważniejszych aktów prawa międzynarodowego należy między innymi Międzynarodowa Konwencja z 1910 r. dotycząca zwalczania handlu żywym towarem, która co prawda odnosiła się wyłącznie do kwestii eksploatacji seksualnej, jednak już wtedy trafnie określono kobiety i dziewczęta jako kategorię osób najbardziej zagrożonych wiktylizacją⁴. Istotne znaczenie ma również Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy⁵ dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej, której postanowienia umożliwiły włączenie zakazu pracy przymusowej do katalogu praw człowieka podlegających ochronie⁶. Momentem przełomowym było natomiast przyjęcie w Palermo w 2000 r. Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie Międzynarodowej Przystępczości Zorganizowanej wraz z uzupełniającym ją Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi⁷. Protokół z Palermo nie tylko diametralnie zmienił sposób postrzegania zjawiska handlu ludźmi poprzez wprowadzenie kompleksowej definicji przedmiotowego czynu zabronionego, ale przede wszystkim szczegółowo przedstawił *modus operandi* sprawców. Artykuł 3 tego Protokołu definiuje

3 K. Płończyk, *Regulacje prawne z zakresu ścigania niewolnictwa, handlu ludźmi i pracy przymusowej – kilka refleksji*, [w:] *Kryminologiczne i społeczno-kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi. Wybrane problemy*, red. S. Buchowska, Warszawa 2016, s. 55.

4 Dz. U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783.

5 Dz. U. z 1959 r. Nr 20, poz. 122.

6 T. Jasudowicz, M. Lubiszewski, *Geneza ochrony praw człowieka*, [w:] B. Gronowska et al., *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, Toruń 2005, s. 42–43.

7 Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 160.

przestępstwo handlu ludźmi jako werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów. Z przedstawionego przepisu wyraźnie wynika, że intencją ustawodawcy było podkreślenie elementów składowych definicji, czyli sposobu działania, użytych metod (bądź środków) oraz celu. Należy zwrócić uwagę, że uznanie czynu sprawcy za handel ludźmi wymaga zaistnienia przynajmniej jednego ze znamion każdego z powyższych elementów. Wymóg ten nie ma jednak charakteru bezwzględnego, w myśl bowiem artykułu 3 litera c Protokołu z Palermo dzieci, a zatem osoby, które nie ukończyły osiemnastego roku życia (artykuł 3 litera d) zostały poddane szczególnej ochronie polegającej na możliwości zakwalifikowania danego zachowania jako przestępstwo handlu ludźmi nawet jeśli sprawca bądź sprawcy nie posłużą się jedną z wymienionych przez ustawodawcę metod. Co więcej, choć pogląd ten spotkał się z częściową krytyką ze strony przedstawicieli doktryny prawa karnego, należy zwrócić uwagę na fakt, że dla egzekwowania odpowiedzialności karnej sprawcy istotny jest już sam zamiar eksploatacji ofiary – oczywiście w jednym z wyżej wymienionych celów, nie jej faktycznie wykorzystanie⁸. Warto również podkreślić, że tak sformułowana definicja umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności karnej każdej osoby powiązanej z tym procederem, gdyż ustawodawca w sposób wyczerpujący uregulował wszystkie metody i sposoby działania wykorzystywane do jego popełnienia⁹. Należy mieć na względzie, że niezwykle złożony charakter tego czynu zabronionego znajduje uzasadnienie nie tylko w tym, że *modus operandi* sprawców nieustannie ewoluuje, by dopasować się do otaczającej rzeczywistości i warunków aktualnych w danym czasie, ale również i to, że handel ludźmi cechuje się ponadprzeciętnym stopniem zorganizowania. Oczywiście zdarzają się przypadki działania indywidualnego, lecz przeważnie jest to proceder, który wymaga

⁸ M. Ligęza-Turlakiewicz, G. Turlakiewicz, *Człowiek jako dobro extra commercium w przestępstwie handlu ludźmi*, „Prawo i Prokuratura” 2015, nr 5, s. 78.

⁹ A. Głogowska-Balcerzak, *Standardy zwalczania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym*, Łódź 2019, s. 101.

współdziałania większej liczby podmiotów¹⁰. W przypadku handlu ludźmi mamy do czynienia z pewnego rodzaju „przestępczym łańcuchem”, w którym poszczególne podmioty są odpowiedzialne za realizację konkretnych etapów, poczynając od osób odpowiedzialnych za werbowanie potencjalnej ofiary, przez osoby odpowiedzialne za transport, a kończąc na dysponentach miejsc, w których dochodzi do wykorzystania ofiar. Ponadto w przypadkach, w których proceder ten jest rozszerzony na dużą (nierzadko nawet międzynarodową) skalę, zaangażowanych podmiotów jest jeszcze więcej. Działanie ustawodawcy z punktu widzenia przeciwdziałania handlowi ludźmi należy zatem uznać za zasadne.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w następstwie wejścia w życie Protokołu z Palermo Unia Europejska zobowiązana była do zharmonizowania przepisów odnoszących się do kwestii handlu ludźmi. Należy jednak podkreślić, że Europa już wcześniej wyraźnie sprzeciwiała się zjawisku niewolnictwa i handlu ludźmi, zmiany zatem miały na celu jedynie dostosowanie regulacji do międzynarodowych standardów¹¹. W obecnym stanie prawnym z problematyką handlu ludźmi wiązą się chociażby regulacje Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹², jak również Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi¹³. Z punktu widzenia definicji omawianego zjawiska najistotniejszym europejskim aktem prawnym jest Dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (dalej: Dyrektywa)¹⁴. Zgodnie z artykułem 1 ustęp 1 niniejszej Dyrektywy handlem ludźmi jest werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymiana lub przekazanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępny, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku, z kolei z treści ustępu 3 tego artykułu wynika, że wyzysk obejmuje, w szczególności, wyzyskanie innych osób do prostytucji lub innych form wykorzystywania seksualnego,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Przykładowo: *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

¹² Dz. Urz. UE z 2010 r., C 83/02, art. 5 ust. 3.

¹³ Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107.

¹⁴ Dz. Urz. UE L 101/1 z 15.04.2011 r.

przymusową pracę lub służbę, w tym żebractwo, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, wyzyskiwanie do działalności przestępczej lub usunięcie organów, lub wyzyskiwanie do macierzyństwa zastępczego, przymusowego małżeństwa lub nielegalnej adopcji. *Prima facie* definicja ujęta w Protokole z Palermo, jak i definicja omawianej Dyrektywy wykazują spore podobieństwo, jednakże warto zwrócić uwagę, że pojawiają się między nimi znaczące rozbieżności. Choć definicja europejska również jest podzielona na działania, metody oraz cel, nie sposób nie zauważyć, że już na wstępie, dodając jeden element do pierwszej kategorii, prawodawca unijny w pewien sposób sprecyzował przedstawienie *modus operandi* sprawców. Moim zdaniem rozszerzenie katalogu o działanie polegające na „wymianie lub przekazaniu kontroli” miało na celu w głównej mierze wskazanie, że chodzi o przejmowanie kontroli *sensu stricto*, a nie samą kwestię przemieszczania się ofiary czy jakkolwiek inną sytuację, w której dochodzi do powierzenia ofiary innemu podmiotowi¹⁵. Pojawiają się także różnice odnoszące się do metod działania sprawców: w Dyrektywie zamiast określenia „wprowadzenie w błąd” użyto słowa „podstęp”, a zamiast sformułowania „wykorzystanie słabości” prawodawca unijny posłużył się nieco inną formą, czyli „wykorzystanie sytuacji bezbronności”. Samą istotę podstępu należy rozumieć jako zachowanie mające na celu doprowadzenie do wyrażenia zgody bądź znacząco utrudniające wyrażenie sprzeciwu, z zastrzeżeniem, że do wyrażenia zgody w ogóle by nie doszło, gdyby sprawca nie użył podstępu¹⁶. Przykładem takiej sytuacji może być podanie potencjalnej ofierze środków odurzających lub innych środków farmakologicznych o podobnym działaniu celem ograniczenia jej świadomości¹⁷. Tymczasem błąd odnosi się do sytuacji, w której istnieją znaczne rozbieżności między stanem rzeczywistym a świadomością. Należy mieć jednak na względzie, że wykorzystanie błędu jako metody wymaga aktywnego działania sprawcy polegającego na zatajeniu pewnych okoliczności bądź na użyciu fałszywych oświadczeń. Trudno jest natomiast ocenić działanie prawodawcy polegające na zmianie sformułowania w drugim przypadku. Nie ulega wątpliwości, że obie definicje miały na celu odniesienie się do sytuacji, w których brak możliwości przeciwstawienia się przeciwnościom wynika nie

¹⁵ Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przekazywanie.html> (dostęp: 12.07.2025).

¹⁶ J. Warylewski, [w:] *Kodeks karny: komentarz*, red. R. A. Stefański Ryszard, Warszawa 2017, s. 1236.

¹⁷ R. Mroczek, *Transgraniczny charakter przestępstwa handlu ludźmi. Zagadnienia prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2024, s. 111.

tylko z czynników osobistych, ale także z niekorzystnych okoliczności zewnętrznych, takich jak ubóstwo, działania wojenne czy wszelkiego rodzaju kryzysy. Co istotne, w Raporcie wyjaśniającym do Konwencji Rady Europy wyraźnie wskazano, że znajdowanie się w sytuacji słabości może być podyktowane także czynnikami sytuacyjnymi – w moim przekonaniu wprowadzenie tej modyfikacji nie było zatem konieczne¹⁸. Ponadto definicja ujęta w Dyrektywie 2024/1712¹⁹ rozszerza katalog form wykorzystania ofiar przez handlarzy. Prawodawca nie tylko posłużył się wyrażeniem „w szczególności” – co oznacza, że nie jest to *numerus clausus*, a wymienione formy eksploatacji mają jedynie przykładowy charakter – ale również wprost wymienił cele, które nie zostały wskazane w Protokole z Palermo, takie jak: żebractwo, przymusowe małżeństwo, nielegalna adopcja, wyzyskiwanie do działalności przestępczej i wyzyskiwanie do macierzyństwa zastępczego. Należy mieć na względzie, że niniejsze formy nie były wymienione w pierwotnej wersji Dyrektywy, lecz zostały dodane wskutek wprowadzenia znacznie bardziej restrykcyjnych regulacji w 2024 roku²⁰. Niewątpliwie liczba ofiar „nowych” form wykorzystania jest z roku na rok coraz większa, co zresztą potwierdza Sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi. Wprowadzenie powyższych zmian podyktowane więc było potrzebą dostosowania się do ewoluującego zjawiska handlu ludźmi²¹. Warto również zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt związany z kwestią handlu dziećmi. Podobnie jak w przypadku Protokołu z Palermo prawodawca wyraźnie wskazał, że w odniesieniu do osób poniżej osiemnastego roku życia używanie przez sprawców określonych metod w kontekście kwalifikowania ich zachowań jako przestępstwa handlu ludźmi nie ma charakteru obligatoryjnego.

Mimo że przepisy Dyrektywy 2024/1712 wydają się bardziej skonkretyzowane i lepiej dostosowane do współczesnych form handlu ludźmi, to nie ulega wątpliwości, że ich podstawą są regulacje zawarte w Protokole z Palermo, a oba te akty normatywne mają fundamentalne znaczenie dla skutecznego przeciwdziałania temu przestępstwu.

¹⁸ *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, <https://rm.coe.int/16800d3812>, par. 83 (dostęp: 12.07.2025).

¹⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1712 z 13 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar (Dz. U. L, 2024/1712 z 24.06.2024 r.).

²⁰ Komunikat prasowy Rady Unii Europejskiej, *Walka z handlem ludźmi: Rada zaostreza przepisy*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2024/05/27/fight-against-human-trafficking-council-strengthens-rules/> (dostęp: 13.07.2025).

²¹ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi z 19.12.2022 r., COM/2022/736, Bruksela (dostęp: 13.07.2025).

Dla kompleksowej analizy istoty handlu ludźmi należy również odwołać się do przepisów prawa krajowego. Oczywiście jest, że o właściwej implementacji międzynarodowych i unijnych regulacji przesądza sposób, w jaki ustawodawca krajowy zdefiniował przedmiotowe zjawisko. Należy jednak podkreślić, że choć samo przestępstwo nie było w Polsce zjawiskiem nowym, to wprowadzenie definicji handlu ludźmi do Kodeksu karnego nastąpiło dopiero w 2010 roku, a zatem stosunkowo późno wobec aktualnych standardów międzynarodowych²². Co prawda wskutek ratyfikacji regulacje zawarte w Protokole z Palermo mogły być bezpośrednio stosowane przez organy krajowe, jednak sam brak definicji legalnej wzbudzał wiele wątpliwości interpretacyjnych wśród przedstawicieli doktryny, którzy jako podstawę swojego stanowiska wskazywali, że nie spełniono zasady *nullum crimen sine lege certa*²³. Nie ulega zatem wątpliwości, że wprowadzenie definicji do przepisów prawa krajowego było uzasadnione z perspektywy uniknięcia dalszych sporów i zapewnienia prawidłowego toku postępowania, a tym samym dla realizacji funkcji prewencyjnej prawa karnego, stanowiącej narzędzie skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi.

Przepis artykułu 115 § 22 kk²⁴ wskazuje, że (h)andlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstępny, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6. Łatwo zauważyć, że niniejsza definicja,

²² Dz. U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626 – ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego weszła w życie 8.09.2010 r.

²³ Ł. Wieczorek, *Przestępstwo handlu ludźmi w prawie międzynarodowym i krajowym*, Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych 2009 nr 9, s. 89–98.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku, Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r., poz. 17 ze zm.).

podobnie jak w przypadku omawianej wcześniej Dyrektywy, jest spójna z regulacjami prawa międzynarodowego, jednak i w tym przypadku definicje w pewnym stopniu różnią się od siebie²⁵. Co najważniejsze, ustawodawca i w tym przypadku posłużył się otwartym katalogiem, wymieniając przykładowe cele sprawców przestępstwa handlu ludźmi, co należy uznać za słuszne w kontekście zmieniającego się zjawiska. To, na co jednak należy zwrócić uwagę, to sformułowanie „nawet za jej zgodą”. Choć zarówno w regulacjach unijnych, jak i artykule 3 Protokołu z Palermo prawodawca unijny wprost wskazał, że zgoda ofiary lub jej brak nie mają znaczenia dla kwalifikacji zachowania sprawcy jako przestępstwa handlu ludźmi, to wolą polskiego ustawodawcy było w moim przekonaniu podkreślenie, że ofiary, nawet zgadzając się na eksploatację, nie mogą ponosić odpowiedzialności za pozostawanie w takim położeniu. Nie ma bowiem wątpliwości, że taka zgoda może zostać wyrażona wskutek mylnego postrzegania rzeczywistości lub w innych okolicznościach ograniczających świadome podjęcie decyzji. Z kolei aspektem wzbudzającym największe zastrzeżenia jest „praca o charakterze przymusowym”, która dotychczas nie została zdefiniowana w polskim prawie w przeciwieństwie do pozostałych form eksploatacji człowieka. Wynika to z faktu, że w analizowanym przepisie nie odnosimy się do pracy przymusowej *sensu stricto*, lecz do „pracy lub usług o charakterze przymusowym”. Niestety z praktycznego punktu widzenia użyte przez ustawodawcę sformułowanie negatywnie wpływa na ochronę potencjalnych ofiar, a ponadto, wskutek wątpliwości interpretacyjnych organów wymiaru sprawiedliwości, znacząco utrudnia skuteczną penalizację i ściganie sprawców handlu ludźmi²⁶. Należy mieć również na względzie, że przedstawiciele środowisk zawodowych związanych z przedmiotową problematyką od wielu lat zwracają uwagę na potrzebę wprowadzenia definicji legalnej tego pojęcia do krajowych przepisów prawa karnego i choć do dziś takiej regulacji nie ma, to powołano grupę ekspertów przygotowującą projekt ustawy o przeciwdziałaniu handlowi ludźmi, która zgodnie z zapowiedziami taką definicję ma wprowadzić²⁷.

Z przeprowadzonej powyżej analizy istoty przestępstwa handlu ludźmi wynika kilka kluczowych wniosków. Przede wszystkim

²⁵ J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, s. 749.

²⁶ Z. Lasocik, *Dlaczego w Polsce jest niewiele spraw karnych dotyczących pracy przymusowej?*, Warszawa 2022, s. 24.

²⁷ M. Mikowski, *Rząd bierze się do walki z handlem ludźmi w Polsce. Będzie nowa ustawa*, „Rzeczpospolita”, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art41866201-rzad-bierze-sie-do-walki-z-handlem-ludzi-w-polsce-bedzie-nowa-ustawa> (dostęp: 14.07.2025).

wszystkie omawiane definicje są ze sobą spójne pod względem ich konstrukcji mimo poszczególnych różnic, co oznacza prawidłową harmonizację regulacji prawnych odnoszących się do problematyki zjawiska. Co więcej, zarówno w przypadku prawodawstwa unijnego, jak i krajowego można stwierdzić, że znaczące rozszerzenie katalogu form eksploatacji jedynie potwierdza złożony charakter tego przestępstwa i potrzebę dostosowania się do zachodzących na tej płaszczyźnie zmian. Jak już kilkakrotnie podkreślono, handel ludźmi nieustannie ewoluuje, co jest jednoznaczne z tym, że sprawcy zmieniają *modus operandi*, zapewnienie efektywnych działań mających na celu zwalczanie tego procederu nie powinno więc wiązać się z ciągłą zmianą przepisów i eliminacją kolejnych luk prawnych, lecz skupiać się na rozwijaniu współpracy instytucjonalnej na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Ponadto za pozytywny aspekt należy uznać brak *numerus clausus* w zakresie wymienianych celów działania sprawców, dzięki czemu definicje na płaszczyźnie unijnej i krajowej są na tyle elastyczne, by uwzględnić nowe praktyki przestępcze w przyszłości, bez potrzeby nowelizacji aktów prawnych.

Podsumowując, należy uznać, że tylko prawidłowe rozumienie istoty handlu ludźmi może zagwarantować skuteczne przeciwdziałanie temu zjawisku.

1.2. Wybrane typy przestępstwa handlu ludźmi

Współczesne zjawisko handlu ludźmi może przejawiać się w różnych formach wyzysku, lecz bez względu na to, jaki jest sposób działania sprawców czy profil ofiary, celem zawsze będzie wykorzystanie drugiego człowieka. Nie ulega wątpliwości, że w ostatnich latach do najbardziej powszechnych rodzajów eksploatacji należą wykorzystywanie do celów seksualnych, praca przymusowa oraz zmuszanie do działalności o znamionach kryminalnych. Choć sam handel ludźmi może kształtować się w odmienny sposób w zależności od położenia geograficznego, to jednak czynniki determinujące skalę tego przestępstwa nie różnią się od siebie na tyle, by zmienić globalny jego obraz.

Z dotychczas przeprowadzonych badań wynika, że przez wiele lat wykorzystanie seksualne było głównym celem handlarzy ludźmi, jednak od 2020 roku to praca przymusowa stanowi najczęstszą formę eksploatacji²⁸. Zgodnie z definicją zjawiska nie chodzi wyłącznie o samą

28 UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. 15.

prostytyucję *sensu stricto*, lecz o wszelkiego rodzaju formy wykorzystania o podłożu seksualnym. Mimo że prostytutka stanowi jedną z najstarszych form patologii społecznych, to niewątpliwie jej współczesna forma diametralnie różni się od pierwotnej formuły. Co prawda fundamentalne cechy prostytutki, takie jak odpłatność czy nieangażowanie się emocjonalnie, są stałe od wieków, to jednak sama forma uległa diametralnej zmianie²⁹. Dziś usługi seksualne to w szczególności eskorty towarzyskie, erotyczne transmisje internetowe czy salony masażu. Nie ulega natomiast wątpliwości, że rozwój przestrzeni cyfrowej nie tylko powoduje rosnący popyt na tego typu usługi, ale przede wszystkim ma wpływ na normalizację takich zachowań przez społeczeństwo. Niestety w dobie powszechnego dostępu do internetu sam sposób przeglądania profili osób oferujących usługi seksualne następuje w sposób przypominający selekcję towaru, czyli bezspornie mamy w takim przypadku do czynienia z uprzedmiotowieniem człowieka. Sam fakt, że tego typu portale i strony internetowe nie są zamykane czy blokowane, powoduje, że społeczeństwo w konsekwencji akceptuje zachowania patologiczne. Ponadto media społecznościowe niezwykle silnie wpływają na proces postrzegania zjawiska. Fundamentalne znaczenie ma to, co jest pokazywane w sieci: egzotyczne podróże, dostatnie życie i luksusowe dobra materialne mają stworzyć fałszywy model prestiżu, który z łatwością można osiągnąć. W konsekwencji uzyskanie określonego statusu materialnego można uznać za społecznie pożądane, bez względu na konsekwencje. Rzecz jasna taki stan rzeczy nie spowodował, że wśród potencjalnych ofiar tej formy handlu ludźmi nie ma już osób, które zmusiła do tego trudna sytuacja materialna. Wręcz przeciwnie, wciąż są one wykorzystywane, szczególnie do typowej prostytutki, w której często zdarza się przemoc fizyczna i psychiczna. Istotne jest to, że część osób – przynajmniej na początku – dobrowolnie podejmuje decyzję o oferowaniu usług seksualnych. Niestety to, że coś odbywa się na odległość, w żaden sposób nie gwarantuje bezpieczeństwa, zgodnie bowiem z badaniami przeprowadzonymi przez University of Northern Colorado przejście kontroli nad osobami działającymi wyłącznie w sferze wirtualnej jest zjawiskiem powszechnym i w równy sposób naruszającym godność człowieka³⁰. Jeżeli chodzi o typową prostytutkę, to samo świadczenie usług odbywa się najczęściej w prywatnych apartamentach zarządzanych przez handlarzy (osiemnaście procent),

²⁹ I. Pospiszył, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 225.

³⁰ M. Lundstrom, A. Henderson, *An In-Depth Financial Analysis of Sex Trafficking on OnlyFans*, https://www.unco.edu/social-research-lab/pdf/of_report_1_19_24_final.pdf (dostęp: 14.07.2025).

w przestrzeniach publicznych takich jak bary (czternaście procent) czy agencje towarzyskie (dziesięć procent) bądź występuje jako tzw. prostytutka uliczna (jedenaście procent)³¹. Choć prawne aspekty świadczenia usług seksualnych za pieniądze są niezwykle zróżnicowane, poczynając od legalności prostytutki, aż po całkowity zakaz, to można dostrzec, że penalizacja niektórych czynów związanych z tą działalnością (przykładowo sutenerstwa, stręczycielstwa czy kuplerstwa) nie przyczyniła się do ograniczenia zjawiska. Wręcz przeciwnie: zaobserwowano, że w niektórych przypadkach działalność przeniosła się do podziemia, gdzie ofiary mają ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym, wskutek czego działanie służb jest znacznie bardziej utrudnione. Obecnie trudno jest stwierdzić, czy zjawisko eksploatacji seksualnej jest w ogóle możliwe do zwalczenia, tym bardziej że na przestrzeni wieków żadne z wprowadzonych rozwiązań nie okazało się wystarczająco skuteczne.

Z kolei w przypadku pracy przymusowej, która w ostatnim czasie nabiera szczególnego znaczenia w kontekście handlu ludźmi, sytuacja polityczno-gospodarcza kraju odgrywa podwójną rolę. Z jednej strony jest ściśle związana z sektorem, w którym dochodzi do eksploatacji, z drugiej czynnik ten może intensyfikować podatność na to zjawisko w kontekście kraju pochodzenia ofiar, co zostało wyjaśnione w dalszej części rozdziału. Dane z Raportu UNDOC z 2024 roku wskazują, że do sektorów, w których najczęściej dochodzi do wyzysku na tle pracowniczym, zalicza się głównie: rolnictwo, rybołówstwo, budownictwo, usługi sprzątania, jak również zatrudnienie przy pracach domowych, jednak bez względu na rodzaj wykonywanej pracy w każdym przypadku dochodzi do naruszenia podstawowych praw pracowniczych³². Zazwyczaj jest to sektor będący jednocześnie fundamentem gospodarki danego regionu. Przykładowo w Tajlandii są to połowy owoców morza, w Indiach przemysł tekstylny, w Afryce górnictwo, a w Europie budownictwo. Wspomniane naruszenie zazwyczaj polega na wypłacaniu znacznie mniejszej pensji, a w skrajnych przypadkach na niewypłacaniu wynagrodzenia wcale, pracy w godzinach nadliczbowych, braku formalnego zatrudnienia, nieprzestrzeganiu zasad bezpieczeństwa i higieny pracy czy pozbawieniu lub ograniczeniu należnych uprawnień (na przykład prawo do rozwiązania stosunku zatrudnienia).

---

31 UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2022*, s. 5.

32 UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2024*, s. 52.

Jak już wspomniano, sektor rolniczy jest jednym z podstawowych obszarów eksploatacji pracowniczej charakteryzującym się występowaniem na płaszczyźnie globalnej. Jednak mimo że poszczególne regiony różnią się od siebie zarówno rodzajem upraw, jak i skalą produkcji, to same metody działania sprawców są do siebie podobne. Zazwyczaj ofiarami są osoby, które wskutek trudnej sytuacji finansowej poszukują pracy. O ile w Afryce i Azji wykorzystywana jest ludność lokalna, to w Europie większość przypadków dotyczy cudzoziemców. Znaczna skala eksploatacji w tym sektorze wynika przede wszystkim z jego specyfiki – plantacje często znajdują się w miejscach oddalonych od ośrodków miejskich, kontrole sprawowane przez instytucje są rzadkie ze względu na sezonowy charakter pracy, a ofiary nie wiedzą nawet, gdzie szukać wsparcia³³. Znaczące jest również to, że ofiarami są zazwyczaj osoby o niższym wykształceniu, pochodzące z ubogich rodzin, które akceptują wynagrodzenie nawet mniejsze niż minimalne ze względu na brak innej możliwości. Realnym przykładem takiej sytuacji jest sprawa dotycząca „obozów pracy” na terenie Włoch, w których Polacy byli masowo wykorzystywani do pracy przy uprawie owoców i warzyw. Choć w niniejszej sprawie zapadły wyroki skazujące za handel ludźmi, to nie oznacza, że dotychczasowe mechanizmy przeciwdziałania nie wymagają dalszego doskonalenia³⁴.

Poważny problem stanowi rybołówstwo ze względu na powiązania z innymi formami działalności kryminalnej. Według szacunków Międzynarodowej Organizacji Pracy oprócz handlu ludźmi *sensu stricto* dochodzi tu do korupcji, przestępstw podatkowych, a nawet do poważnych naruszeń morskich ekosystemów³⁵. Ponadto często nieodłącznym elementem eksploatacji jest stosowanie przemocy wobec rybaków. Co więcej, wyjątkowo trudne położenie ofiar tego procederu determinują zarówno czynniki sytuacyjne – wynikające z pracy w izolacji – jak również czynniki kulturowo-społeczne odnoszące się do silnie zhierarchizowanej struktury społecznej, charakterystycznej dla Azji. W skrajnych przypadkach dochodziło nawet do sytuacji, w której osoby nie schodziły na ląd przez kilka lat, a nawet jeśli udało im się

33 B. Andrees, *Praca przymusowa i handel ludźmi: podręcznik dla inspektorów pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy 2010, s. 19.

34 *Głodowe stawki za niewolniczą pracę. Krakowski sąd bada apelację ws. tzw. obozów pracy we Włoszech*, Polsat News, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-02-23/glodowe-stawki-za-niewolnicza-prace-krakowski-sad-bada-apelacje-ws-tzw-obozow-pracy-we-wlozech> (dostęp: 14.07.2025).

35 International Labour Organization, *Forced labour and human trafficking in fisheries*, <https://www.ilo.org/topics/forced-labour-modern-slavery-and-trafficking-persons/sectors-and-topics/forced-labour-and-human-trafficking-fisheries> (dostęp: 14.07.2025).

opuścić jednostkę pływającą, to ze względu na fakt bycia migrantem trudno im było uzyskać jakąkolwiek pomoc³⁶.

Kolejnym ważnym aspektem pracy przymusowej jest tzw. niewolnictwo domowe, które ze względu na swoją istotę jest niezwykle trudne do wykrycia, ponieważ dochodzi do niego w przestrzeniach prywatnych³⁷. Należy mieć na względzie, że ten typ eksploatacji polega głównie na wykonywaniu prac domowych (na przykład pranie, sprząatanie, gotowanie, opieka nad członkami rodziny), które co do zasady nie kojarzą się z czymś niebezpiecznym – jednak w kontekście przestępstwa handlu ludźmi jest to zjawisko znacznie bardziej złożone. Ofiary są często izolowane od świata zewnętrznego, nie mają legalnego zatrudnienia, a czasem nawet uregulowanego statusu prawnego, co czyni je wyjątkowo łatwym celem. Co więcej, oferowane zakwaterowanie nie stanowi formy wsparcia dla takich osób, lecz jest narzędziem kontroli i możliwości pozostawania do dyspozycji przez całą dobę. Na wyjątkowo trudne położenie wpływa również to, że ofiary rzadko otrzymują wynagrodzenie za wykonaną pracę, a nawet jeśli jest ono wypłacane, to kwoty te nie są wystarczające dla zapewnienia jakiegokolwiek niezależności³⁸. Nie ulega natomiast wątpliwości, że przebywanie w tym samym miejscu co oprawca stanowi pewnego rodzaju przemoc psychiczną, która nierzadko potęguje negatywne skutki u ofiar procederu. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że charakter tej pracy jest raczej domeną kobiet i dziewcząt i to właśnie one stanowią zdecydowaną większość ofiar³⁹. Powyższe stwierdzenie potwierdza chociażby sytuacja spowodowana konfliktem zbrojnym w Ukrainie, ponieważ od czasu jego wybuchu zjawisko niewolnictwa domowego znacząco się nasiliło, a nie ulega wątpliwości, że dominującą część osób uciekających przed wojną stanowią właśnie kobiety i dzieci – co oczywiście nie oznacza, że w stosunku do mężczyzn ryzyko wykorzystania nie istnieje⁴⁰.

36 *Miał łowić rok, a nie zszedł na ląd przez sześć. Niewolnictwo na morzu*, TVN24, <https://tvn24.pl/swiat/handel-ludźmi-w-tajlandii-krewetki-lowione-przez-niewolnikow-ra-541197-ls3302022> (dostęp: 14.07.2025).

37 Organization for Security and Co-operation in Europe, *How to prevent human trafficking for domestic servitude in diplomatic households and protect private domestic workers*, OSCE Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings 2014, Vienna, s. 13.

38 The Crown Prosecution Service, *Millionaire landlady jailed for Modern Slavery offences forced to pay £200k to victim*, <https://www.cps.gov.uk/cps/news/millionaire-landlady-jailed-modern-slavery-offences-forced-pay-ps200k-victim> (dostęp: 15.07.2025).

39 UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2024*, s. 47.

40 Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Rozpoznawanie handlu ludźmi związanego z kryzysem humanitarnym wywołanym wojną z Ukrainą*, <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/572731.pdf> (dostęp: 15.07.2025).

Do pozostałych typów handlu ludźmi, które wciąż pozostają dość powszechne, należą między innymi handel dziećmi, wykorzystywanie do działalności przestępczej lub handel organami. W przypadku dzieci zakres płaszczyzn, w których mogą być eksploatowane, jest niestety najszerszy z tego względu, że dzieci są znacznie bardziej podatne na manipulację. Ponadto dzieci jako ofiary wpasowują się właściwie w każdy z celów handlarzy, poczynając od nielegalnych adopcji, przez eksploatację seksualną, aż po przymusową pracę. I choć ustawodawca objął je szczególną ochroną, to ryzyko stania się ofiarą wciąż pozostaje wysokie⁴¹. Z kolei problem wykorzystywania do działalności przestępczej dotyczy zarówno dzieci, jak i osób dorosłych, choć sama specyfika tego zjawiska różni się w zależności od ofiary. O ile w przypadku dzieci działalność przestępcza (na przykład w formie handlu nielegalnymi środkami odurzającymi) może być na wstępie podejmowana z ich własnej woli ze względu na chęć zdobycia pieniędzy lub zaistnienia w grupie rówieśniczej, a dopiero później zostaje wykorzystana jako forma przymusu, to w przypadku dorosłych zazwyczaj od samego początku służy jako narzędzie szantażu. Ofiary nie tylko nie składają odpowiednim organom zawiadomienia o przestępstwie, ale nieświadome swoich praw i w obawie przed odpowiedzialnością karną nie chcą nawet z nimi współpracować.

Równie istotnym zagadnieniem jest handel organami, którego rzeczywista skala jest właściwie niemożliwa do określenia. Mimo że tego typu handel jest w zasadzie zakazany przez większość państw, współcześnie zjawisko nasiliło się do tego stopnia, że mamy nawet do czynienia z tzw. turystyką transplantacyjną. Nie ulega wątpliwości, że Darknet to sieć, w której możemy znaleźć najbardziej niemoralne i niezgodne z prawem treści, w tym również ogłoszenia o sprzedaży narządu lub ofertę jego kupna. Pozostaje jedynie udać się w podróż do wybranego kraju celem wymiany chorego narządu. Stawki na czarnym rynku są różne, a do tego typu sytuacji dochodzi zarówno w Europie, Afryce, jak i w Stanach Zjednoczonych⁴². Rosnące z roku na rok zapotrzebowanie na dawców organów doprowadziło niewątpliwie do pogłębienia nierówności społecznych. Osoby w trudniej sytuacji finansowej często decydują się na sprzedaż organów, co chętnie wykorzystują handlarze. To co wydaje się łatwym i szybkim zarobkiem,

⁴¹ Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494).

⁴² T. Stec, *Handel organami ludzkimi – problem nadal aktualny*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2017, nr 36 (1), s. 83–97.

nierzadko prowadzi do negatywnych konsekwencji, gdyż operacje często odbywają się w niezbyt sterylnych warunkach, doprowadzających nawet do śmierci dawcy. Ponadto należy wziąć pod uwagę, że przestępcy nie postępują w sposób zgodny z normami moralnymi. Głównym motywem ich działania jest zysk, nierzadko zabieg kończy się więc pobraniem więcej niż jednego organu, jak pierwotnie ustalono z dawcą. Niestety ani ryzyko utraty życia i zdrowia, ani to, że sumy otrzymane przez dawców są znacznie niższe od cen rynkowych, nie spowodowało zmniejszenia procederu⁴³. Współczesny świat mierzy się z wieloma kryzysami, a co za tym idzie, liczba osób znajdujących się w trudnej sytuacji jest coraz większa, co jedynie ułatwia handlarzom kontynuowanie przestępczej działalności.

Popyt na tanią siłę roboczą, czynniki administracyjne (na przykład długi czas oczekiwania na zezwolenie na pracę), konflikty zbrojne, rozwój mediów społecznościowych czy nawet pandemia COVID-19 to tylko niektóre z czynników wpływających na nasilenie procederu. Zachodzące globalnie transformacje wymuszają na sprawcach dostosowanie do aktualnych realiów, a tym samym określenie celów, które będą przynosiły zyski. To właśnie ten czynnik powoduje, że pojawiają się nowe formy eksploatacji i nowe metody działania, a struktura podmiotów zaangażowanych w proceder jest jeszcze bardziej skomplikowana i jeszcze trudniejsza do zwalczania dla organów ścigania. Nie można zatem wykluczyć, że w przyszłości nie zmieni się profil ofiary albo że nowe formy procederu nie będą jeszcze bardziej złożone.

1.3. Wiktymologiczne aspekty handlu ludźmi

Niewątpliwie handel ludźmi jest przestępstwem, które wywiera niezwykle destrukcyjny wpływ na ofiary. Dochodzi w tym przypadku do naruszenia podstawowych praw i wolności człowieka, dlatego też kompleksowe zrozumienie istoty przestępstwa wymaga uwzględnienia aspektów wiktymologicznych⁴⁴.

Jak zauważa Zbigniew Lasocik, znawca problematyki handlu ludźmi: W handlu ludźmi przejawia się to, co w człowieku najgorsze, ale i to, co najłabsze. Z jednej strony mamy przecież do czynienia z człowiekiem, który w swoim człowieczeństwie inną istotę ludzką traktuje

⁴³ G. Hołub, *O dwóch sposobach pozyskiwania organów do transplantacji*, „Studia Gdańskie” 2009, nr 25, s. 129–146.

⁴⁴ Z. Lasocik, *Handel ludźmi – aspekty społeczne i prawne*, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4, s. 34–45.

jak przedmiot, jak rzecz, którą można kupić, sprzedać lub wypożyczyć. Z drugiej jednak mamy do czynienia z człowiekiem, który w swojej skrajnej słabości, czy to społecznej, spowodowanej okolicznościami zewnętrznymi, czy psychicznej, będącej następstwem np. strachu, zostaje sprowadzony do roli przedmiotu i jako taki jest całkowicie zniewolony, pozbawiony inicjatywy i odarty z godności. Można powiedzieć, że mamy do czynienia z kwintesencją zła w relacjach międzyludzkich⁴⁵. Przedstawienie istoty handlu ludźmi w powyższy sposób nie tylko odzwierciedla złożoność zjawiska, ale wyraźnie podkreśla, jak poważne skutki wywołuje ono u ofiar procederu.

Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że każdy człowiek jest w pewien sposób „cenny” dla handlarza – w niektórych przypadkach będzie to wiek, w innych sprawność fizyczna, a w jeszcze innych płeć – w zależności od tego, o którą formę eksploatacji chodzi. Choć fundamentalnym zadaniem wiktymologii jako nauki jest ustalenie roli ofiary w genezie przestępstwa i jej podatności wiktymologicznej, to niestety w przypadku handlu ludźmi mamy do czynienia z takim typem czynu zabronionego, którego ofiarą może się stać każdy. Dlatego tak ważne jest, by społeczeństwo było świadome mechanizmów działania sprawców i wiedziało, jak się przed nimi uchronić⁴⁶.

Jeżeli chodzi o cechy osób, które mogą stać się ofiarami handlu ludźmi, na wstępie należy wskazać cechy biologiczne, czyli wiek i płeć. Zgodnie z danymi z Raportu UNDOC z 2024 roku większość ofiar stanowiły osoby dorosłe (62 procent), w przypadku dzieci było to 38 procent⁴⁷. Z tego samego Raportu wynika, że zdecydowaną większość stanowiły ofiary płci żeńskiej, aż 61 procent⁴⁸.

Tak wysoki odsetek ofiar płci żeńskiej wynika z faktu, że popyt na usługi seksualne jest z roku na rok coraz wyższy, a co za tym idzie eksploatacja seksualna, do której wykorzystywane są ofiary, wciąż pozostaje dominującą formą handlu ludźmi. Kobiety i dziewczynki są znacznie bardziej podatne na zniewolenie ze względu na czynniki fizyczne⁴⁹. Biorąc pod uwagę fakt, że 70 procent sprawców w 2022 r. stanowili mężczyźni, którym znacznie łatwiej jest wykorzystać przewagę fizyczną (w tym przemoc) do kontrolowania swoich ofiar, to uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że potencjalne ofiary płci męskiej są

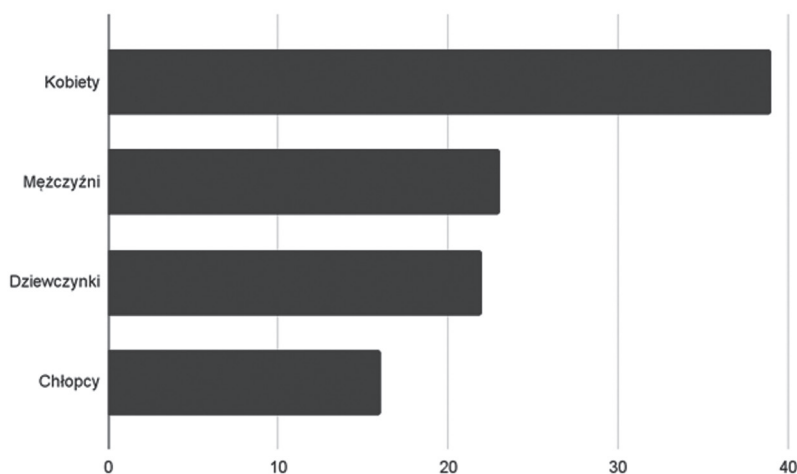
⁴⁵ Z. Lasocik, *Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie oraz nowe wyzwania dla wszystkich*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 15–16.

⁴⁶ M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2010, s. 2.

⁴⁷ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2024*, s. 20.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ R. Mroczek, *Transgraniczny charakter...*, s. 400.

Wykres 1. Płeć i wiek ofiar handlu ludźmi (w proc.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Global Report on Trafficking in Persons 2024, United Nations, Vienna 2024.

mniej narażone, choć niewątpliwie mowa tu o ogólnych tendencjach, a nie indywidualnych przypadkach⁵⁰. Z kolei wysoki odsetek kobiet wśród sprawców (nawet 30 procent) jedynie potwierdza zróżnicowane metody ich działania⁵¹. W tym przypadku to raczej manipulacja psychiczna niż siła fizyczna są kluczowe dla skutecznego zwerbowania potencjalnej ofiary, a jak powszechnie wiadomo zarówno kobiety, jak i dzieci często przejawiają większą ufność wobec nowo poznanych osób. Ponadto należy rozważyć sam cel eksploatacji. O ile w przypadku pracy przymusowej występują regiony, które charakteryzują się niemal identycznym wskaźnikiem wśród podziału na płeć, to niewątpliwie ciężko byłoby uwzględnić mężczyzn i chłopców wśród statystyk dotyczących wyzyskiwania do macierzyństwa zastępczego – chociażby ze względów czysto biologicznych – czy przymusowych małżeństw.

Wracając do analizy danych: w kontekście statystyk europejskich sytuacja kształtuje się bardzo podobnie. I w tym przypadku kobiety i dziewczęta w 2023 roku stanowiły 63 procent ofiar⁵². Nieco inaczej prezentują się statystyki przedstawione na podstawie danych krajowych. Z ostatniego raportu przygotowanego przez Ministerstwo

⁵⁰ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2024*, s. 16.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Eurostat, *Trafficking in human beings statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics (dostęp: 15.07.2025).

Spraw Wewnętrznych i Administracji wynika, że według informacji przekazanych przez Komendę Główną Policji wśród domniemanych ofiar handlu ludźmi zidentyfikowano osiemnaście kobiet, pięciu mężczyzn oraz jedną ofiarę małoletnią⁵³. Z kolei prowadzone przez Straż Graniczną czynności pozwoliły w 2021 roku na identyfikację 71 potencjalnych ofiar, w tym 22 kobiet i 49 mężczyzn. Warto zwrócić uwagę, że dane gromadzone przez poszczególne służby znacząco się od siebie różnią, co ilustruje szerszy problem w zakresie monitorowania ilości przypadków handlu ludźmi. Wynika to z braku jednolitych standardów dokumentowania przypadków, odmiennych celów działania, jak również rozbieżności związanych z definiowaniem zjawiska. Niewątpliwie wszystkie te determinanty negatywnie wpływają na prawidłowe oszacowanie skali handlu ludźmi w Polsce, a tym samym na opracowanie skutecznych metod przeciwdziałania nim i ochronę ofiar.

Kolejnym czynnikiem, który należy wziąć pod uwagę w kontekście potencjału wiktymogenego, jest kwestia kondycji psychicznej. Współcześnie niezwykle często wspomina się o kwestii zdrowia psychicznego. Nie ma bowiem wątpliwości, że pozostawanie w prawidłowej kondycji psychicznej ma wpływ nie tylko na dobrostan psychiczny, ale przede wszystkim na umiejętność radzenia sobie z trudnymi sytuacjami, co może mieć kluczowe znaczenie w kontekście ryzyka stania się ofiarą jakiegokolwiek przestępstwa. Oczywiście jest także, że osoby, które doświadczają problemów z radzeniem sobie ze stresem, odizolowane społecznie, cierpiące na depresję bądź takie, które w przeszłości doświadczyły traumatycznych zdarzeń, z którymi nie mogą sobie poradzić, w konsekwencji mogą błędnie postrzegać rzeczywistość⁵⁴. To z kolei może prowadzić do sytuacji, w których u potencjalnej ofiary nie zadziałają mechanizmy obronne. Jeżeli bowiem potencjalna ofiara niewłaściwie oceni daną sytuację, to może nie zauważyć pewnych ostrzegawczych znaków, które mogą świadczyć o niebezpieczeństwie. Niestety sprawcy, wcielając się w rolę osób oferujących wsparcie emocjonalne lub obietnice „lepszego życia”, nierzadko wykorzystują stan bezradności, w którym znalazły się takie osoby. Co więcej, sprawcy stosują wtedy zazwyczaj dość wyrafinowane, trudne do udowodnienia w trakcie postępowania metody werbunku. Jedną z nich jest tzw. metoda *lover boy*, której fundamentem jest niezwykle silna zależność

⁵³ Raport Handel Ludźmi 2021, opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2021, s. 20.

⁵⁴ B. Hołyst, *Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa w wyniku wiktymizacji przestępczej*, „Przegląd Policyjny”, 2014, nr 4 (116), s. 21.

emocjonalna⁵⁵. Poprzedzając charakterystykę samej metody, należy wspomnieć o niezwykle ważnej – z perspektywy analizy przestępstwa handlu ludźmi – roli mediów społecznościowych. Wskutek dynamicznego rozwoju technologicznego wirtualny świat stał się nie tylko narzędziem rekrutacji potencjalnych ofiar, które gwarantuje sprawcom anonimowość, ale przede wszystkim umożliwił dotarcie do znacznie większej ilości potencjalnych ofiar. Dzięki mediom społecznymi sprawcy są w stanie „poznać” daną osobę na podstawie informacji, które publikuje w sieci, a tym samym wcielić się w osobę, z którą ofiara mogłaby nawiązać kontakt. Z praktycznego punktu widzenia media społecznościowe ułatwiły sprawcom działanie – umożliwiają ustalenie, co dana osoba lubi, jak spędza wolny czas, jakie ma relacje z przyjaciółmi lub bliskimi i jakie są jej słabe punkty, a następnie stworzenie fałszywego profilu dopasowanego do preferencji ofiary. To skraca początkowy etap relacji, czyli etap budowania zaufania – sprawcom zależy na osiągnięciu pożądaných efektów w możliwie najkrótszym czasie.

Choć sama nazwa metody na wstępie nie wzbudza negatywnych skojarzeń, to w rzeczywistości nie ma nic wspólnego z prawdziwym uczuciem. Sprawcy najczęściej wybierają młode, zagubione kobiety oraz dziewczęta, którym brakuje miłości. Na początku starają się być czarujący – zasypują je komplementami, przesyłają prezenty i sprawiają, że czują się one wyjątkowo. Ofiary od pierwszego momentu nawiązują z taką osobą wyjątkową więź, nie zdając sobie sprawy z faktu, że zachowanie sprawcy, które polega na odzwierciedleniu ich emocji i pragnień, wynika z uprzednio przeprowadzonej analizy psychologicznej profilu. Stopniowe pogłębianie relacji prowadzi do uzależnienia emocjonalnego ofiary i izolacji od najbliższych osób. Osoby poszkodowane na tym etapie zazwyczaj są zmanipulowane na tyle, że odrzucają jakiegokolwiek ostrzeżenia ze strony innych⁵⁶. Gdy więź jest na tyle silna, że sprawca może przejąć pełną kontrolę nad ofiarą, rozpoczyna się etap, w którym dochodzi do faktycznego jej wykorzystania. Co więcej, sprawcy przeważnie przekonują upatrzoną osobę do wyjazdu za granicę, gdzie staje się ona całkowicie odizolowana i nie może liczyć na niczyje wsparcie, a każdy jej ruch jest kontrolowany. Jest to też moment, w którym

⁵⁵ M. Körner, *Police Investigations in “Loverboy” Cases. The modus operandi of “loverboys” – challenges of law enforcement in dealing with the offence of trafficking in human beings*, „SIAK-Journal – Journal for Police Science and Practice” 2022, nr 12, s. 78.

⁵⁶ *The Loverboy Method: How to spot this human trafficking technique*, Crime + Investigation, <https://www.crimeandinvestigation.co.uk/articles/loverboy-method-how-spot-human-trafficking-technique> (dostęp: 15.07.2025).

sprawcy zmieniają swój stosunek do ofiar. Zamiast romantyzmu jest zmuszanie do prostytucji, a jakakolwiek forma sprzeciwu karana jest przemocą i groźbami⁵⁷.

Wydawać by się mogło, że *lover boy* to kolejna metoda oparta na psychomanipulacji. W podobny sposób można zwerbować potencjalną ofiarę do pracy przymusowej czy zmusić do małżeństwa. Fenomen tej metody polega jednak na tym, że stosunek emocjonalny ofiar jest tak silny, że one same nie identyfikują się jako takie – eksploatację seksualną uzasadniają potrzebą zebrania majątku na wspólną przyszłość, a agresywne zachowanie „partnera” wynika z ich zachowania, nie jego⁵⁸. Są lojalne do tego stopnia, że współpraca z organami ścigania jest bardzo trudna. Zdarzają się sytuacje, w których ofiary nie chcą współpracować, mimo że zdają sobie sprawę ze swojego położenia, gdyż boją się zemsty ze strony sprawców, stygmatyzacji ze strony społeczeństwa lub najzwyczajniej chcą o wszystkim zapomnieć. W większości przypadków to właśnie ten pierwszy powód znacząco utrudnia pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności. Przykładem, który odzwierciedla, jak skomplikowane jest prowadzenie postępowania w przypadku tej metody, jest sprawa braci Tate, którzy mimo kilkudziesięciu ciężących na nich zarzutów wciąż nie zostali skazani⁵⁹.

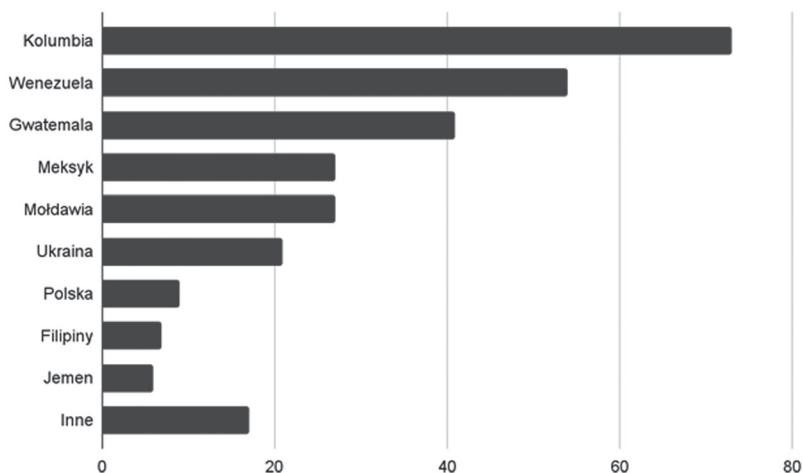
Innym ważnym aspektem, który przez wiele lat miał priorytetowe znaczenie, jest czynnik ekonomiczny. Jak wynika z Raportu UNODC z 2020 roku osoby znajdujące się w trudnej sytuacji finansowej stanowiły aż 51 procent wszystkich ofiar, co stanowi wystarczające wyjaśnienie przyczyn, dla których ilość osób wykorzystywanych do pracy drastycznie wzrosła w ciągu ostatnich lat⁶⁰. Niewątpliwie poczucie bezradności wskutek niedostatku ekonomicznego, podobnie jak w poprzednim przypadku, może prowadzić do sytuacji, w której potencjalna ofiara nie zauważy realnego zagrożenia; tym bardziej że sprawcy stosują takie metody działania, które skutecznie tuszują prawdziwe intencje. Handlarze, starając się znaleźć potencjalne ofiary, korzystają głównie z portali internetowych takich jak Facebook czy OLX, jak

57 EUROPOL, <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/how-not-to-fall-for-lover-boy-scam> (dostęp: 15.07.2025).

58 K. Kähler, *(Zwangs-)Prostitution – Zwischen Freiwilligkeit und Fremdbestimmung. Einblicke aus der Sicht der praktischen Sozialarbeit in einer Fachberatungsstelle gegen Menschenhande*, [w:] *Soziale Arbeit und Prostitution*, red. M. Albert, J. Wege, Wiesbaden, s. 195–224.

59 Europol, *How not to fall for the lover boy scam*, <https://www.euronews.com/my-europe/2025/05/28/influencer-tate-brothers-charged-with-rape-and-trafficking-in-the-uk-prosecutors-say> (dostęp: 15.07.2025).

60 UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, s. 9.

Wykres 2. Kraj pochodzenia a liczba ofiar w Polsce w latach 2020–2023

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Handel ludźmi w Polsce. Raport 2020, Warszawa 2021, Handel ludźmi w Polsce. Raport 2021, Warszawa 2021, Handel ludźmi w Polsce. Raport 2022, Warszawa 2023, Handel ludźmi w Polsce. Raport 2023, Warszawa 2024.

i wykorzystują do tego procederu biura pośrednictwa pracy⁶¹. W tym drugim przypadku ciężko jest podejrzewać jakiegokolwiek nieprawidłowości, skoro mowa tu o legalnie funkcjonującej działalności, a oferty pracy zamieszczane przez handlarzy są konstruowane w taki sposób, by nie wzbudzać podejrzeń. Charakteryzują się one profesjonalną szatą graficzną, zawierają opinie innych pracowników, jak i dane kontaktowe do osób, które chętnie odpowiedzą na wszelkie pytania w razie jakichkolwiek wątpliwości. Wynagrodzenie nie jest zbyt wygórowane, a warunki zakwaterowania standardowe. Z kolei w przypadku ogłoszeń umieszczonych na popularnych portalach ich treść jest raczej ograniczona do minimum, lecz podmiot, który je publikuje, często jest kreowany na profesjonalnego rekrutera (przykładowo poprzez biznesowe zdjęcie na profilu). W dobie powszechnego dostępu do internetu, a zatem do wielu źródeł informacji, wydawać by się mogło, że sprawdzenie pracodawcy, znalezienie osób, które wykonywały pracę w danej firmie czy weryfikacja szczegółów oferty nie jest czymś trudnym, jednak osoby, które desperacko szukają pracy, często podejmują decyzję bez zastanowienia w obawie, że ktoś inny zostanie zatrudniony na ich miejsce. Warto w tym kontekście zaznaczyć, że cudzoziemcy, którzy według danych Komendy Głównej Straży Granicznej obejmujących

⁶¹ U. Kozłowska, *Handel ludźmi – podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, „Zeszyt Metodyczny Pośrednika Pracy” 2011, nr 3 (12), s. 47.

lata 2020–2023 stanowią zdecydowaną większość wśród zidentyfikowanych ofiar, nierzadko znajdują się w trudniejszym położeniu niż obywatele polscy.

Osoby pochodzące z innego kraju zazwyczaj decydują się podjąć pracę w Polsce nie tylko z powodów czysto ekonomicznych, ale także ze względu na lepsze perspektywy i większy dostęp do edukacji. Dopiero na miejscu okazuje się, że warunki zatrudnienia diametralnie różnią się od tego, co było oferowane zarówno pod względem rodzaju wykonywanej pracy, jak i warunków związanych z godzinami pracy czy wynagrodzeniem⁶². Wskutek braku znajomości przepisów prawa, języka i wątpliwości co do legalności swojego statusu w kraju pobytu sytuacja cudzoziemców jest dość skomplikowana. Tym bardziej że sprawcy zazwyczaj odbierają im dokumenty, a następnie szantażują odpowiedzialnością karną lub deportacją w związku z brakiem zezwolenia na pracę. Istotne jest, że zarówno w stosunku do obywateli, jak i cudzoziemców sprawcy stosują tzw. spiralę długu, która polega na kreowaniu fałszywych zobowiązań związanych z zakwaterowaniem, procedurą legalizacji pobytu bądź innymi dodatkowymi kosztami, których spełnienie jest właściwie niemożliwe⁶³. W ten sposób sprawcy zyskują pełną kontrolę nad swoimi ofiarami, które – nie mogąc spłacić długu – decydują się go odpracować. Warto w tym miejscu podkreślić, że nierzadko zdarza się, że ofiary w pewien sposób godzą się ze swoim statusem i nie podejmują żadnych działań, by zmienić swoje położenie. Niekiedy jest to spowodowane upływem czasu lub uznaniem, że nawet eksploatacja pracownicza i zarobki niższe niż obiecane są lepsze niż dotychczasowe położenie w kraju pochodzenia. Co więcej, część cudzoziemców pochodzi z krajów, w których wskaźnik korupcji wśród państwowych instytucji jest dość wysoki. Ofiary, obawiając się, że handlarze i organy ścigania ze sobą współpracują, nie podejmują nawet prób znalezienia pomocy, a to z kolei sprawia, że sprawcy czują się bezkarni. O tym, że sprawcy mogą uniknąć odpowiedzialności, świadczą także wątpliwości interpretacyjne opisane na wstępie. Należy raz jeszcze podkreślić, że brak definicji pracy przymusowej w przepisach prawa krajowego i trudności związane z udowodnieniem, że pracownikowi nie można przypisać dobrowolności w zakresie podjęcia

---

⁶² Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Zatrzymania w śledztwie dotyczącym handlu ludźmi i wykorzystywania do pracy przymusowej obywateli Kolumbii, Wenezueli, Gwatemali i Meksyku*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymania-w-sledztwie-dotyczacym-handlu-ludźmi-i-wykorzystywania-do-pracy-przymusowej-obywateli-kolumbii-wenezueli-gwatemali-i-meksyku> (dostęp: 18.07.2025).

⁶³ J. Bryk, *Potencjalne ofiary handlu ludźmi w ujęciu kryminologicznym*, „Prawo i Bezpieczeństwo – Law and Security” 2023, nr 1, s. 12.

i kontynuowania zatrudnienia powodują, że w wielu przypadkach sprawy ponoszą odpowiedzialność jedynie z tytułu naruszenia praw pracowniczych, a nie handlu ludźmi, co bez wątpienia nie sprzyja efektywności działań prewencyjnych⁶⁴.

Kolejnym kluczowym aspektem są czynniki społeczne. W Rapocie Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszłości z 2020 roku wskazano, że dzieci pochodzące z rodzin dysfunkcyjnych stanowiły 20 procent ofiar, osoby posiadające status imigranta 10 procent, natomiast dzieci pozostające bez opieki rodzicielskiej 9 procent⁶⁵. Słabe więzi rodzinne czy przynależność do grup mniejszościowych to niejedynie cechy, które mogą zwiększać ryzyko stania się ofiarą. Kwestie takie jak dyskryminacja ze względu na płeć lub orientację seksualną czy normy kulturowe także mają w tym przypadku szczególnie znaczenie. Wysoki potencjał wiktymologiczny wynika przede wszystkim z bezbronności ofiar. W stosunku do osób odizolowanych społecznie, które nie mogą liczyć na wsparcie bliskich, istnieje ryzyko, że w przypadku zwerbowania przez handlarzy ludźmi nikt z rodziny nie zgłosi zaginięcia. Szczególnie w rodzinach dysfunkcyjnych ich członkowie zazwyczaj unikają kontaktów z organami ścigania, wskutek pierwotnych doświadczeń z dzieciństwa pozostają bowiem w mylnym przekonaniu, że i tak nie mogą liczyć na żadną pomoc. Z kolei w przypadku imigrantów fundamentalne znaczenie ma brak świadomości przysługujących im praw i systemów wsparcia. Kobieta pochodząca z Wenezueli, która doświadczyła eksploatacji pracowniczej w Polsce, w jednym z wywiadów wyznała: „Bardzo się bałam, w głowie miałam milion pytań. Co się ze mną stanie? Deportują mnie do Wenezueli? Co mi grozi?”, co stanowi dowód na to, jak niski jest poziom świadomości społecznej na temat zjawiska handlu ludźmi⁶⁶. Podobnie jest w przypadku osób doświadczających dyskryminacji, co w połączeniu z normami kulturowymi powoduje, że niektóre osoby są postrzegane jako mniej wartościowi członkowie społeczeństwa. Przykładem tutaj są między innymi Indie, gdzie kobiety każdego dnia doświadczają nierównego traktowania. Jednym z sektorów, w którym najczęściej dochodzi do naruszeń, jest rolnictwo. Choć z raportu *Women in Agribusiness Report 2025: Opportunities and Challenges* wyraźnie wynika, że kobiety stanowią zdecydowaną większość siły roboczej w tym sektorze (64,4 procent),

⁶⁴ Z. Lasocik, *Dlaczego w Polsce...*, s. 44.

⁶⁵ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*, s. 9.

⁶⁶ D. Faron, R. Półtorak, *Koszmar 22-latki w Polsce. „Czulam się jak niewolnica”*, Wirtualna Polska, <https://wiadomosci.wp.pl/koszmar-22-latki-w-polsce-czulam-sie-jak-niewolnica-6899312190774176a> (dostęp: 25.07.2025).

to stanowiska kierownicze są obsadzane głównie przez mężczyzn⁶⁷, a kobiety otrzymują za swoją pracę znacznie mniejsze wynagrodzenie niż mężczyźni mimo wykonywania tych samych obowiązków⁶⁸. Z tej samej analizy wynika, że kobiety w trakcie pracy niezwykle często doświadczają przemocy fizycznej zarówno ze strony pracodawców, jak i pracowników płci męskiej, a próby zgłoszenia takich incydentów kończą nie zazwyczaj niepowodzeniem – kobiety, mimo rozwoju cywilizacyjnego, wciąż są traktowane jako niższa kasta⁶⁹.

W świetle powyższego należy rozważyć, czy wymienione czynniki faktycznie pozwalają uznać handel ludźmi za jedno z największych zagrożeń bezpieczeństwa na świecie. Według oficjalnych statystyk wskazanych w Raporcie Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości z 2024 roku liczba zidentyfikowanych ofiar w latach 2020–2023 wynosiła ponad 200 tysięcy⁷⁰. Z kolei z danych Europejskiego Urzędu Statystycznego wynika, że w Europie odnotowano 10 793 takie przypadki⁷¹. Tymczasem wskaźniki Global Slavery Index dotyczące zjawiska „współczesnego niewolnictwa” wskazują na prawie 50 milionów⁷².

Wobec przedstawionych danych zasadne wydaje się pytanie, skąd biorą się tak duże rozbieżności. Przede wszystkim należy w tym miejscu wspomnieć o ciemnej liczbie przestępstw. Jest to termin określający popełnione czyny karalne, które nie zostały nigdy zgłoszone odpowiednim instytucjom lub nie zostały ujawnione przez organy ścigania, wskutek czego oficjalne statystyki ich nie uwzględniają. W przypadku handlu ludźmi przyczyn takiego stanu rzeczy może być wiele, poczynając od determinantów o charakterze wiktymologicznym (na przykład poczucie wstydu, obawa poniesienia odpowiedzialności karnej, brak zaufania do organów ścigania, strach przed zemstą ze strony sprawcy), przez czynniki instytucjonalne, takie jak choćby niewystarczająca współpraca na płaszczyźnie międzynarodowej czy ograniczenia kadrowe lub finansowe, aż po aspekty związane z samą istotą przestępstwa (na przykład wątpliwości interpretacyjne lub skomplikowana

---

⁶⁷ V. Vemireddy, R. Lucia, *Women in Agribusiness Report 2025: Opportunities and Challenges*, marzec 2025, <https://www.godrejdeliab.com/storage/pdfs/dei-directory/01JP-S2X22PT2WY9GC71HXE04QW.pdf> (dostęp: 25.07.2025).

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ UNDOC, *Global Report on Trafficking in Persons 2024*, s. 20.

⁷¹ Eurostat, *10 793 registered victims of human trafficking in 2023*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250403-1> (dostęp: 25.07.2025).

⁷² Walk Free, *Key finding from the Global Slavery Index*, <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/> (dostęp: 25.07.2025).

struktura grup przestępczych). Wszystkie te uwarunkowania sprawiają, że rzeczywista liczba ofiar może być nawet kilkanaście razy większa, a oficjalne dane to jedynie wierzchołek góry lodowej⁷³.

Kończąc rozważania na płaszczyźnie wiktymologicznej, warto zwrócić uwagę na konsekwencje, z jakimi wiąże się analizowane przestępstwo. Należy odróżnić skutki, które będą dotyczyły bezpośrednich ofiar – czyli osób faktycznie doświadczających którejkolwiek z form eksploatacji – od tych, które wywierają wpływ na różne sfery życia społecznego. U ofiar handlu ludźmi *sensu stricto* mogą wystąpić skutki psychiczne, somatyczne oraz te o podłożu behawioralnym⁷⁴. Do pierwszej kategorii należy zaliczyć w szczególności zespół stresu pourazowego, depresję i stany lękowe, a także niską samoocenę. Druga kategoria odnosi się do tych ofiar, które doświadczyły form przemocy fizycznej – im większa i częstsza jest agresja ze strony sprawców, tym konsekwencje są poważniejsze. W niektórych przypadkach u ofiar występują dolegliwości takie jak migreny, złamania czy oparzenia, czyli takie, które są co do zasady uleczalne, podczas gdy inne ofiary doświadczają poważnych obrażeń narządów wewnętrznych, a nawet trwałego kalectwa. Skutki behawioralne odnoszą się do trudności w nawiązywaniu relacji społecznych lub zachowań dysfunkcyjnych, takich jak na przykład uzależnienia⁷⁵. Warto podkreślić, że zarówno regulacje międzynarodowe, jak i krajowe obejmują liczne mechanizmy mające na celu zapewnienie ofiarom przestępstw odpowiedniego wsparcia, a tym samym minimalizację szkodliwych skutków⁷⁶. Jako przykład może służyć Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi gwarantująca ofiarom między innymi dostęp do pomocy prawnej, medycznej i psychologicznej, niekaralność (tzw. klauzula niekaralności) czy prawo do dochodzenia odszkodowania⁷⁷. Analogiczne rozwiązania zawiera Dyrektywa, która poza wskazanymi uprawnieniami gwarantuje wsparcie na każdym etapie postępowania karnego, prawo do ubiegania się o świadczenia socjalne czy dostęp do narzędzi przewidzianych dla ochrony świadków, jeśli istnieje ryzyko narażenia na niebezpieczeństwo ze strony sprawców⁷⁸. Regulacje krajowe

73 I. Dawid-Olczyk. A. Dośpiał (red.), *Handel ludźmi: informacje o zjawisku 2004*, Łódź 2004, s. 10.

74 Fundacja Dzieci Niczyje, *Problem handlu ludźmi w Polsce i na świecie. Broszura informacyjna*, Warszawa 2011, s. 19.

75 *Ibidem*.

76 R. Mroczek, *Transgraniczny charakter...*, s. 397–398.

77 Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107, art. 12, art. 15, art. 26.

78 Dz. Urz. UE L 101/1 z 15.04.2011 r., art. 11, art. 12.

również gwarantują ofiarom handlu ludźmi odpowiednie wsparcie⁷⁹. Jednakże choć ustawodawcy dołożyli wszelkich starań, by zapewnić ofiarom możliwie najszybszy powrót do normalnego życia, to czas trwania rekonwalescencji pozostaje kwestią wysoce indywidualną.

Jak już wspomniano, niewykluczone jest również to, że handel ludźmi będzie negatywnie oddziaływał na całe społeczeństwo. Szczególnie znaczenie będą miały w tym przypadku skutki ekonomiczne, w tym koszty, które są przeznaczane na ściganie sprawców, lub koszty pomocy społecznej. Dodatkowym czynnikiem jest zauważalny wzrost liczby przypadków, w których postępowania sądowe ograniczają się do zarzutów niezwiązanych bezpośrednio z przestępstwem opisanym w art. 115a § 22 Kodeksu karnego – mowa jest o kwalifikacji jako naruszenie obowiązków pracowniczych, co nie tylko wiąże się ze znacznie niższym wymiarem kary dla sprawców, ale przede wszystkim obniża zaufanie do organów ścigania i innych instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem temu zjawisku. Jednakże istotne jest, by mimo wynikającej z powyższych determinantów destabilizacji, społeczeństwo było świadome istnienia problemu handlu ludźmi i wspólnie z innymi podmiotami uczestniczyło w działaniach mogących przyczynić się do zwalczania zjawiska – zwłaszcza że odgrywa kluczową rolę w procesie reintegracji społecznej ofiar procederu.

---

⁷⁹ Por. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2025 r., poz. 1079), Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2025 r., poz. 383), Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2024 r., poz. 1283).

Rozdział 2. Świadomość społeczna zjawiska handlu ludźmi – metody kształcenia i bariery

2.1. Innowacyjne metody edukacji w zakresie zjawiska handlu ludźmi

Współczesny świat kojarzony jest z niezwykle dynamicznym postępem technologicznym, który oddziałuje na wiele dziedzin naszego życia, w tym również edukację. Niestety choć rozwój technologii cyfrowych ma wiele zalet, to jednocześnie sprawił, że tradycyjne metody nauczania są dziś niewystarczające, a kształcenie w obszarze prawnospołeczno-kryminologicznym jest znacznie trudniejsze niż kiedyś. Należy przy tym zwrócić uwagę, że zjawisko handlu ludźmi z powodu swojego złożonego charakteru wymaga niekonwencjonalnych metod nauczania, które uwzględniają jego istotę, a jednocześnie są dostosowane do zróżnicowanej grupy odbiorców. Ponadto ze względu na fakt, że znaczna część społeczeństwa nie jest w ogóle świadoma faktu, że handel ludźmi dotyka milionów osób na całym świecie, to kompleksowe zrozumienie tego problemu wymaga czegoś więcej niż tradycyjnego przekazu wiedzy w formie tekstów źródłowych czy wykładów. Tym bardziej że grupą najbardziej narażoną na działanie ze strony sprawców są osoby młode, które wykazują jednocześnie największy opór w procesie przyswajania wiedzy transmitowanej tradycyjnymi metodami. To właśnie te okoliczności uzasadniają potrzebę stosowania innowacyjnych metod edukacji dotyczącej handlu ludźmi.

Jednym ze współczesnych narzędzi wykorzystywanych w nauczaniu są symulacje. Jest to metoda, która nie tylko oddaje realizm sytuacji, ale przede wszystkim pozwala na kompleksowe spojrzenie na dane zagadnienie. W przypadku handlu ludźmi symulacje skutecznie uświadamiają, jak wygląda ten proceder w praktyce – od etapu

werbowania ofiary aż po jej uwolnienie, bez narażania nikogo na rzeczywiste działanie sprawców. Warto zwrócić uwagę, że symulacje wymagają od uczestników osobistego zaangażowania, które niewątpliwie ułatwia przyswajanie wiedzy. Należy jednak wskazać, że wspomniany na wstępie realizm może być także postrzegany negatywnie. Z jednej strony główną zaletą symulacji jest to, że odzwierciedlają rzeczywistość – w przypadku symulacji związanej z handlem ludźmi może to następować z wykorzystaniem miejsc czy przedmiotów upodobnionych do warunków, w jakich funkcjonują ofiary procederu – jednak z drugiej strony takie przedstawienie sytuacji może okazać się zbyt traumatyczne. Istotne jest, aby scenariusz symulacji był dostosowany do specyfiki danej grupy odbiorców, w tym ich możliwości percepcyjnych i mentalnych, gdyż w przeciwnym razie nauczanie poprzez tę metodę będzie nieefektywne. Jeżeli każdy z elementów zostanie właściwie dopracowany, to jest to narzędzie, które bez wątplenia może być w szerokim zakresie stosowane w procesie zwiększania świadomości społecznej na temat zjawiska handlu ludźmi.

Inną metodą, dzięki której – podobnie jak w przypadku symulacji – można wcielić się w rolę ofiary, jest wykorzystywanie wirtualnej rzeczywistości (VR). W tym przypadku należy mieć na względzie, że warunkiem stosowania VR w procesie edukacji jest dostęp do specjalistycznego sprzętu, czyli gogli, dzięki którym korzystający może znaleźć się w zupełnie innym otoczeniu. Wśród zalet takiego sposobu edukacji należy podkreślić multisensoryczność doświadczenia. Możliwości technologiczne pozwalają na wprowadzenie takich elementów, dzięki którym możliwe jest oddziaływanie na kilka zmysłów jednocześnie. Mamy więc do czynienia z immersją przy jednoczesnym pozostawaniu w bezpiecznych warunkach. W kontekście przestępstwa handlu ludźmi technologia VR może być wykorzystana na przykład w formie gry, w której uczestnik wciela się rolę funkcjonariusza i ma za zadanie zidentyfikować ofiarę lub odwrotnie: wciela się w rolę ofiary, która próbuje uwolnić się z rąk sprawców. Wariantowość scenariuszy jest właściwie nieograniczona, umożliwia zatem przedstawienie wszystkich form eksploatacji w wielu konfiguracjach. Nie ma wątpliwości, że wykorzystanie VR jako narzędzia edukacji w przedmiocie zjawiska handlu ludźmi ma fundamentalne znaczenie. Tym bardziej że jest to technika, która może być wykorzystywana zarówno w trakcie szkoleń profesjonalistów, jak i osób, których wiedza na ten temat jest znikoma. Należy jednak pamiętać, że stosowanie technologii VR, choć skuteczne, wiąże się z dużymi kosztami, gdyż oprócz zakupu urządzeń niezbędne jest wsparcie specjalistów.

Kolejnym narzędziem jest tzw. storytelling cyfrowy polegający na przedstawieniu danej sytuacji za pomocą mediów cyfrowych, na przykład w formie podcastów. Jest to niewątpliwie jedna z metod, które zyskują dziś na popularności ze względu na łatwy dostęp do treści. Prezentowanych relacji można słuchać w wolnym czasie czy w trakcie wykonywania innych czynności. Ponadto jest to forma bardzo przystępna, ponieważ przekazuje informacje w prosty i zrozumiały sposób. Wśród zalet tej metody edukacyjnej można wyróżnić pobudzanie wyobraźni słuchającego, a przez to zwiększenie zainteresowania tematem, dzięki czemu słuchającemu łatwiej wcielić się w bohatera opowiadanej historii. W przypadku handlu ludźmi pozwala to na zbudowanie emocjonalnej więzi z ofiarą. Istnieje też możliwość przedstawienia danego przypadku z różnych perspektyw jednocześnie – ofiar, funkcjonariuszy organów ścigania czy nawet sprawców. Każdy z tych podmiotów będzie miał inne doświadczenia i emocje, co nie tylko kompleksowo przedstawi sytuację, ale również skłoni odbiorcę do refleksji, szczególnie gdy historię będzie przedstawiała rzeczywista ofiara procederu. Z pewnością jest to także znacznie tańsze narzędzie edukacyjne niż wcześniej opisane, gdyż podcasty publikowane są w większości na darmowych platformach. Choć storytelling stanowi wartościową metodę edukacji, to jej autentyczność nierzadko poddawana jest krytyce. Niemniej, jeśli dzięki niej zainteresowanie handlem ludźmi miałoby się zwiększyć, to w mojej ocenie nie powinniśmy postrzegać tej formy negatywnie – nawet jeśli istnieją wątpliwości co do wiarygodności samej treści.

Należy mieć na względzie, że implementacja którejkolwiek z innowacyjnych metod edukacji na temat handlu ludźmi może okazać się trudna w realizacji. Jest to nie tylko kwestia dodatkowych nakładów finansowych na zakup sprzętu bądź na wyszkolenie odpowiedniej kadry. Istotne znaczenie ma to, że jest to problematyka natury etycznej: z jednej strony istnieje potrzeba kompleksowego zobrazowania procederu, ale z drugiej powinno się rozważyć ewentualność wywołania zbyt silnej reakcji emocjonalnej u odbiorców. Skoro jednak metody te cieszą się znacznie większym zainteresowaniem niż tradycyjnie stosowane, to bez wątpienia należy skupić się na sprostaniu tym wyzwaniom. Wdrożenie innowacyjnych narzędzi jako metody edukacyjnej nie tylko zwiększy zainteresowanie tematem handlu ludźmi, ale również wpłynie pozytywnie na poziom świadomości społecznej.

2.2. Projekt Escapetruck jako narzędzie kształtowania świadomości społecznej

Jak już wspomniano, jednym z najbardziej skutecznych sposobów przekazywania wiedzy jest podejście edukacyjne, które prócz nauki wykorzystuje także elementy zabawy. Ma to na celu zwiększenie zaangażowania uczestników, rozwijanie ich kompetencji społecznych, a przede wszystkim spowodowanie, że sam proces nabywania wiedzy nie będzie kojarzył się z obowiązkiem, a z przyjemnym doświadczeniem. Dzięki takiemu działaniu znacznie łatwiej jest przyswoić wiedzę i wzbudzić zainteresowanie danym tematem. W kontekście uświadamiania, czym jest handel ludźmi, istotne jest, by metody mające na celu zwiększenie świadomości społecznej charakteryzowały się podejściem interdyscyplinarnym, które będzie uwzględniało złożony charakter zjawiska, jak również będzie dostosowane do zróżnicowanej grupy odbiorców. Należy jednak mieć na względzie, że handel ludźmi jako przestępstwo łączy w sobie aspekty kryminologiczne, psychologiczne i prawne, co znacząco utrudnia opracowanie skutecznej metodyki edukacyjnej w zakresie tego procederu.

Przykładem multidyscyplinarnego podejścia edukacyjnego jest projekt Escapetruck zainicjowany przez holenderską Fundację Reshape. Jest to projekt realizowany w Polsce od 2022 r. dzięki współpracy Centrum Badań nad Handlem Ludźmi Uniwersytetu Wrocławskiego z Policją i Strażą Graniczną przy wsparciu Ambasady Królestwa Niderlandów oraz policji holenderskiej. Zrealizowano go także w kilku krajach europejskich, między innymi w Rumunii, Mołdawii, Bułgarii oraz na Węgrzech. Interaktywny format projektu sprawia, że każda kolejna edycja Escapetruck przyciąga coraz większe grono odbiorców.

Samo przestępstwo zostało przedstawione w formie escape roomu, w którym uczestnicy mogą wcielić się w rolę ofiary jednego z dwóch typów handlu ludźmi: eksploatacji seksualnej bądź pracy przymusowej. Niewątpliwie jest to doświadczenie multisensoryczne, gdyż sam pojazd został przygotowany w taki sposób, by oddziaływać na wiele zmysłów jednocześnie. Scenariusze zostały stworzone na podstawie realnych spraw karnych, dzięki czemu uczestnicy mają na wstępie możliwość wysłuchania historii osób, które rzeczywiście doświadczyły którejś z form eksploatacji. Każdy ze scenariuszy jest inny, w zależności od miejsca, w którym projekt jest realizowany, co ma na celu zwiększenie autentyczności, a jednocześnie wzbudzenie większego zainteresowania odbiorców. Znacznie łatwiej jest bowiem zrozumieć istotę procederu, jeśli ofiarę i uczestnika coś łączy – w tym przypadku

jest to kraj pochodzenia. Scenariusze są regularnie aktualizowane, by w możliwie najszerszym zakresie uwzględnić bieżące mechanizmy działania sprawców oraz grupy osób o największym potencjale wiktymologicznym. Dlatego też po wybuchu wojny w Ukrainie przygotowano także scenariusz w języku ukraińskim. Niewątpliwie rosyjska agresja zwiększyła potencjalne ryzyko stania się ofiarą – przypadków wykorzystania trudnej sytuacji osób uciekających przed wojną jest coraz więcej, edukowanie tej grupy społecznej jest więc kluczowe w kontekście działań prewencyjnych. Założeniem projektu było również zapewnienie jednolitego dostępu do wiedzy bez jakichkolwiek barier językowych.

Głównym zadaniem uczestników jest wydostanie się z ciężarówki. Żeby to zrobić, należy rozwiązać przygotowane przez organizatorów zagadki lub znaleźć ukryte kody umożliwiające otwarcie drzwi do kolejnych pomieszczeń. Zadania charakteryzują się wysokim poziomem trudności, aby uświadomić uczestnikom, że ofiary znajdują się w niezwykle trudnym położeniu. Jak już wspomniano, jest to doświadczenie oddziałujące na wiele zmysłów, gdyż pojazd wyposażono w różne zapachy i dźwięki tak, by w pełni odzwierciedlić warunki, w jakich żyją ofiary handlu ludźmi. Efekty specjalne zwiększają realizm sytuacji i mogą wywołać szok wśród niektórych uczestników, ale jest to efekt zamierzony, gdyż projekt Escapetruck ma głównie uświadamiać – powinien więc przedstawiać rzeczywistą formułę procederu. Przestrzeń jest mocno ograniczona, a w pomieszczeniach panuje bałagan. Uczestnicy na własne oczy widzą, że ofiary mogą doświadczać takich trudności jak ograniczony dostęp do urządzeń sanitarnych czy nawet do świeżego powietrza, co ma na celu uświadomienie, że w ten sposób sprawcy wpływają na poczucie godności ofiar i ich stan psychiczny. Istotnym aspektem są również rekwizyty znajdujące się w poszczególnych pomieszczeniach, na przykład w kuchni leżą butelki po alkoholu, które mają ukryte znaczenie. Sprawcy nierzadko bowiem uzależniają swoje ofiary od alkoholu bądź środków odurzających, by utrzymać spiralę długu, a tym samym przedłużyć ich eksploatację. Z kolei rekwizyty erotyczne i odgłosy, które można usłyszeć w przypadku scenariusza dotyczącego wykorzystywania seksualnego, umożliwiają lepsze zrozumienie traumy, jakiej doświadczają ofiary procederu. Tak jak wskazano na początku, projekt ma na celu pogłębienie świadomości społecznej na temat zjawiska, ale równie istotne jest wywołanie empatycznej reakcji wśród uczestników.

Wraz z opuszczeniem pojazdu dla każdej grupy przygotowano krótki wykład prowadzony przez funkcjonariuszy organów ścigania współpracujących przy projekcie. Odwiedzający mają wtedy możliwość

uzyskania odpowiedzi na dodatkowe pytania. Dla organizatorów projektu niezwykle ważna jest opinia uczestników i ich spostrzeżenia na temat doświadczenia, dlatego w trakcie ostatniej edycji przeprowadzono badanie ankietowe, którego wyniki niewątpliwie wpłyną na przyszłe doskonalenie projektu. Wnioski z badania zostały szczegółowo przeanalizowane w kolejnym rozdziale. Co ważne, większość uczestników wykazuje zwiększone zainteresowanie tematem handlu ludźmi.

Podsumowując, warto podkreślić, że mimo iż projekt Escapetruck jest przedstawiony w formie gry, to niewątpliwie zachęca uczestników do refleksji nad problemem i zwiększa ich wiedzę na temat handlu ludźmi. Z kolei zaangażowanie uczestników w rozwiązywanie zagadek świadczy o tym, że jest to skuteczna metoda edukacyjna. Biorąc pod uwagę fakt, że dotychczas Escapetruck odwiedziło kilka tysięcy osób, bez wątplenia można stwierdzić, że świadomość społeczna uległa poprawie, a inicjatywa – jako efektywna forma ogólnej prewencji kryminalnej – powinna być kontynuowana.

2.3. Czynniki ograniczające skuteczność kształtowania świadomości społecznej

Czynników, które negatywnie wpływają na proces kształtowania świadomości wśród społeczeństwa, jest wiele. Po pierwsze, może to wynikać z przyczyn czysto psychologicznych polegających na tendencji do dystansowania się od kwestii, które są trudne. W takiej sytuacji człowiek stara się eliminować ze świadomości to, że przestępstwo handlu ludźmi jest wciąż popełniane, a nawet jeśli jest, to do takich przypadków nie dochodzi w najbliższym otoczeniu – co, jak wskazano podczas dokonywania analizy wiktymologicznej, jest podejściem błędnym. Z drugiej strony występują czynniki ideologiczne. Współcześnie społeczeństwo, gdy dochodzi do popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa, w tym handlu ludźmi, stara się zrzucić winę na ofiarę. Niezwykle prosto jest ocenić jej nieprawidłowe – w naszym przekonaniu – zachowanie, bagatelizując to, jak skutecznie działają sprawcy. Należy również pamiętać, że dopóki sytuacja nie będzie dotyczyła nas bezpośrednio, to nasza opinia może być oparta jedynie na cząstkowych informacjach, co nigdy nie będzie wiarygodne. Ponadto pojawiają się bariery społeczno-kulturowe, przez które pewne zachowania są normalizowane i nie przypisuje się im znamion przestępstwa. Przykładem takiej sytuacji są chociażby przymusowe małżeństwa w Azji Centralnej, gdzie wciąż dochodzi do przypadków przymuszenia do zawarcia związku małżeńskiego. Jest to zjawisko

akceptowane społecznie mimo ogromnej krytyki ze strony państw europejskich mających zupełnie odmienne podejście¹. Istotne są także czynniki ekonomiczne, o których także już wspomniano. Korzystanie z taniej siły roboczej przez wielkie korporacje powoduje, że wpływają one na promowanie takich działań. Aspekt ekonomiczny jest również istotny z perspektywy edukacyjnej. Ze względu na kwestie budżetowe szkolenia w zakresie handlu ludźmi są przede wszystkim skierowane do profesjonalistów: funkcjonariuszy służb mundurowych, inspektorów pracy, prawników czy pracowników socjalnych, natomiast na takie inicjatywy jak kampanie społeczne czy inne wydarzenia edukacyjne (na przykład prelekcje) często brakuje środków. Nasuwa się zatem pytanie, skąd czerpać wiedzę na temat tego zjawiska. Niewątpliwie najistotniejsze są w tym przypadku środki masowego przekazu, gdyż pełnią one zasadniczą funkcję w procesie kształtowania w społeczeństwie kompleksowego obrazu przestępczości. Można zauważyć, że przekaz medialny stanowi jedno ze źródeł wiedzy, do których dostęp pozostaje nieograniczony, a wyrazem braku takiego ograniczenia jest już samo określenie mediów jako „masowe”. Posługując się choćby definicją, wedle której „masowy” oznacza przeznaczony dla wielu ludzi, można bezsprzecznie wskazać, iż priorytetem środków masowego przekazu jest dotarcie do możliwie szerokiego grona odbiorców². Sama selektywność publikowanych treści skutkuje nie tylko wyróżnieniem ich spośród innych – co według typologii Paula F. Lazarsfelda i Roberta K. Mertona można klasyfikować jako tzw. funkcję nadawania statusu – ale oddziałuje także na samą moralność społeczną. Wskazując bowiem przypadki naruszeń systemu norm powszechnie uznawanych, media umyślnie – bądź nie – silnie wpływają na sposób postrzegania danego zjawiska, stawiając raczej na percypowanie go w kontekście negatywnym³. W niektórych przypadkach ocenę wpływu mass mediów na opinię publiczną można nawet określić mianem terroryzującego⁴. Należy się zastanowić, czy dostarczane przez media informacje dotyczące handlu ludźmi rzeczywiście pozwalają nam poszerzyć wiedzę na temat tego nielegalnego procederu, a tym samym przyczyniają się niejako do podniesienia poziomu bezpieczeństwa, czy też ograniczają się jedynie do kreowania niezgodnej z faktyczną rzeczywistością.

¹ K. M. Milikowski, *Wymuszone małżeństwo w wyniku porwania w krajach Azji Centralnej*, „Nowa polityka wschodnia” 2017, nr 4 (15), s. 190–204.

² J. Chwaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski, *Media*, Lublin 2005, s. 7–8.

³ M. Mrozowski, *Media masowe: władza, rozrywka, biznes*, Warszawa 2001, s. 115.

⁴ K. Witkowska-Rozpara, *Przestępczość, środki masowego przekazu a polityka karna*, Warszawa 2011, s. 333.

Rozważania na temat powyższego zagadnienia należy rozpocząć od wskazania samego sposobu selekcji informacji. Nie ulega bowiem wątpliwości, że bez względu na rodzaj źródła informacji dominuje tzw. reguła *Good news is no news, no news is bad news, bad news is good news*⁵. Oczywiście nie oznacza to, że powyższą praktykę należy uznać za działanie negatywne, gdyż każde postępowanie zwiększające świadomość społeczeństwa na temat zagrożeń należy rozpatrywać w pozytywnym aspekcie – zwłaszcza tych związanych z handlem ludźmi, gdzie wiktymizacja ma dość powszechny charakter. Krytyce należy poddać sam sposób działania tzw. gatekeeperów odpowiedzialnych za typowanie treści zasługujących na szczególną uwagę, innymi słowy wybór tych informacji, które zostaną upublicznione. Co prawda słusznie w tym miejscu podkreśla się, że selekcja jest pewnego rodzaju gwarantem cenzury informacji, ponieważ dzięki filtrowaniu treści obywatele są chronieni przed przeciążeniem informacyjnym, jednak nie zmienia to faktu, że ograniczenie przekazywanych informacji zwyczajnie utrudnia poznanie prawdy o danym zjawisku⁶. Wspomniani selekcyjniści skupiają się na tych tematach, które wedle ich wiedzy i doświadczenia zawodowego zapewnią możliwie największe zainteresowanie opinii publicznej. W gruncie rzeczy mamy tu do czynienia z dość smutną konstatacją, iż im bardziej niecodzienne, a zarazem drastyczne jest zdarzenie, tym większe wzbudzi zainteresowanie⁷. Wynika to z faktu, że uwagę odbiorcy znacznie bardziej przyciągnie sprawa spektakularnego morderstwa niż drobnego wykroczenia czy skomplikowanego przestępstwa gospodarczego. Jeśli zatem przyjmemy, że media są podstawowym czynnikiem opiniotwórczym, to według mnie należy od nich wymagać rzetelności. Już sam fakt selekcji informacji na podstawie kryterium wzbudzania emocji odbiorcy świadczy o pewnego rodzaju manipulacji. Kreowanie obrazu przestępczości, a nawet samej polityki karnej w sposób, jaki robią to środki masowego przekazu, jest według mnie po prostu nieetyczne. Znaczna część odbiorców oczekuje prostego przekazu, który nie wymaga kontroli prawdziwości informacji – ich opinia na dany temat będzie opierała się wyłącznie na stanowisku przedstawionym właśnie przez media⁸. Ponadto nie można wymagać,

5 T. R. Aleksandrowicz, *Medialność jako konstytutywne znamię aktu terrorystycznego*, [w:] *Terroryzm w medialnym obrazie świata*, red. K. Liedel, S. Mocka, Warszawa 2010, s. 17.

6 M. Szpunar, *Wokół koncepcji gatekeepingu. Od gatekeepingu tradycyjnego do technologicznego*, [w:] *Idee i myśliciele*, red. I. S. Fiut, Kraków 2013, s. 62.

7 J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 414.

8 H. Batorowska, *Indywidualne zarządzanie informacją zabezpieczeniem przed manipulacją w środowisku płynnej inwigilacji*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2018, t. 9, nr 1, s. 136.

by każda informacja, będąca przedmiotem medialnego przekazu podlegała kompleksowej weryfikacji przez odbiorcę, gdyż to wymagałoby przekształcenia funkcji z informacyjnej na kontrolną, co z kolei nie byłoby zgodne z zasadniczym przeznaczeniem środków masowego przekazu.

Starając się zatem określić relację mediów ze zjawiskiem handlu ludźmi, w pierwszej kolejności można zauważyć, że nie jest to tematyka pomijana w przekazie, choć jednocześnie nie można przypisać jej systematyczności. Bez wątplenia współczesne niewolnictwo, podobnie jak wiele innych zachowań dewiacyjnych, staje się „łatwe do sprzedania” wtedy, gdy można je powiązać z wydarzeniem, które wzbudzi silne emocje u odbiorcy. Właśnie to powoduje określenie przeze mnie selekcji mianem nieetycznej⁹. Po analizie treści publikowanych w polskiej prasie, internecie, jak również reportaży prezentowanych w telewizji w ostatnich latach nasuwa się następujący wniosek: dziennikarze ograniczają się do kreowania sensacji, nie podejmując nawet próby wyjaśnienia, czym tak naprawdę jest ten proceder i jak się przed nim chronić. Oczywiście nie chodzi tu o zdefiniowanie tego zjawiska – co, jak wskazano w poprzedniej części, stanowi nie lada wyzwanie nawet dla przedstawicieli doktryny prawa – lecz określenie, które zachowania niezgodne z prawem możemy uznać za posiadające znamiona handlu ludźmi. Jako przykład można wskazać publikacje związane z Mistrzostwami Świata w Piłce Nożnej, które odbyły się w Katarze w 2022 r. Jeden z pierwszych materiałów, w którym sygnalizowano nadużycia wobec imigrantów pracujących między innymi przy budowach stadionów, ukazał się już w 2011 roku, z kolei cztery lata później przedstawiciele stacji BBC zostali aresztowani podczas prowadzenia śledztwa dotyczącego łamania podstawowych praw pracowniczych¹⁰. Istotne jest, że informacja ta została w zasadzie przemilczana przez krajowe media o szerokim zasięgu i dostępności, a o sprawie wspomniało jedynie kilka internetowych serwisów informacyjnych¹¹. Co więcej, w 2014 r. brytyjski dziennik „The Guardian” opublikował raport Międzynarodowej Konfederacji Związków Zawodowych, w którym wyraźnie wskazane zostały nie tylko fatalne warunki, w których pracowali imigranci, ale

⁹ H. J. Schneider, *Crime in the Mass Media*, [w:] *Eurocriminology*, red. B. Holyst, Instytut Problematyki Przemocności Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa 1998, s. 4.

¹⁰ M. Lobel, *Arrested for reporting on Qatar's World Cup labourers*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-32775563> (dostęp: 15.10.2022).

¹¹ Przykładowo: <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/katar-ekipa-bbc-zatrzymana-w-czasie-filmowania-cudzoziemskich-robotnikow/4dc5tn>; <https://tvn24.pl/swiat/aresztowani-za-filmowanie-robotnikow-budujacych-objekty-na-mundial-ra543399-3301362> (dostęp: 4.08.2025).

także potwierdzono przypadki ich eksploatacji, zaniedbania ze strony władz Kataru i FIFY, jednocześnie ostrzegając, że brak jakiegokolwiek reakcji na ten proceder będzie skutkowało śmiercią wielu niewinnych osób¹². W tym kontekście jeszcze bardziej niezrozumiałe są powody, dla których temat pracy przymusowej, będącej jedną z form handlu ludźmi, został podjęty przez mass media tak późno.

W przypadku krajów arabskich takie działanie można jeszcze argumentować przyjętym w rodzimym prawie systemie „kafala” znacznie bliższym według mnie niewolnictwu niż procesowi sponsorowania pracownika i którego obowiązywanie sprawia, że przekraczająca normy prawne podległość służbowa nie wzbudza zainteresowania¹³. Trudno jednak zrozumieć, czym podyktowane było niepublikowanie informacji w mediach europejskich czy krajowych. Tak naprawdę niewolnicza sytuacja imigrantów zaczęła wzbudzać zainteresowanie dopiero kiedy życie straciło kilka tysięcy robotników budowlanych, którzy przybyli do Kataru w poszukiwaniu pracy i właściwego wynagrodzenia. Ujawnienie tych informacji sprawiło, że media na całym świecie skupiły swoją uwagę na „nepalskich niewolnikach”, „ofiarach wyzysku” i „mistrzostwach splamionych krwią”¹⁴.

Takie działanie jedynie potwierdza przedstawione powyżej stanowisko, iż z perspektywy środków masowego przekazu ważniejszy jest zysk z opisywanej sytuacji traktowanej jako sensacja, niż problem, który jest jej istotą i jego nagłośnienie jest konieczne, w szczególności jeżeli dotyka podstawowych praw człowieka. Powyższy przykład nie jest jedynym potwierdzeniem faktu, że zjawisko handlu ludźmi jest współcześnie bagatelizowane. Z badań przeprowadzonych przez profesora doktora habilitowanego Zbigniewa Lasocika wyraźnie wynika, że proceder handlu ludźmi nie jest raczej kojarzony z pracą przymusową, chyba że dotyczy wykorzystania seksualnego do celów zarobkowych¹⁵. Można zatem bezspornie uznać, że mass media, skupiając uwagę na manifestowaniu brutalnej przestępczości związanej z wszelakimi formami wykorzystywania drugiego człowieka, przyczyniły się do

¹² https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/the_case_against_qatar_en_web170314.pdf (dostęp: 15.10.2022).

¹³ Zob. R. Bultron, *The Kafala: Research on the Impact and Relation of the Sponsorship System to Migrant Labor Bondage in GCC Countries*, Hong Kong 2014, s. 27.

¹⁴ Zob. <https://www.newsweek.pl/swiat/pilkarskie-mistrzostwa-swiata-w-katar-2022-wyzysk-niewolnictwo-ciemna-strona-kataru/8p10pe2>; <https://natemat.pl/404393,oboz-pracy-niewolnictwo-i-tysiace-ofiar-oto-prawda-o-mundialu-w-katarze>; <https://www.national-geographic.pl/arttykul/mundial-wstydu-i-krwawe-mistrzostwa-swiata-wszystko-co-musisz-wiedziec-o-katarze-221121123524> (dostęp: 4.08.2025).

¹⁵ Zob. *Handel ludźmi i praca przymusowa w opinii Polaków*, SW Research, grudzień 2020, na zlecenie Ośrodka Badań Handlu Ludźmi WNPiSM UW.

wykreowania niezgodnego z rzeczywistością typu ofiary tego przestępstwa. Nie oznacza to oczywiście, że za ten fakt winą należy obarczyć wyłącznie media choćby z tego względu, że model ofiary przestępstwa związanego z handlem ludźmi prezentowany w filmach fabularnych bądź niezwykle popularnych współcześnie serialach również znacznie odbiega od jej prawdziwego wizerunku. Podobne stanowisko zaprezentowała zresztą Irena Dawid-Olczyk, prezes Fundacji Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada, podając jako przykład film „Urowadzona”, w którym przedstawiony obraz ofiary nie ma nic wspólnego z rzeczywistością¹⁶. W realnym świecie przestępcy nie szukaliby bowiem potencjalnej ofiary wśród osób, które mogłyby liczyć na pomoc ze strony swoich bliskich.

Z drugiej strony, jeśli przyjmiemy, że mass mediom można przypisać funkcję edukacyjną, uznając tym samym, że są one w znacznym stopniu odpowiedzialne za budowanie świadomości społecznej, to procesu selekcji informacji nie można kwalifikować jako wyłącznie negatywnego. Zakładając na przykład, że jeden artykuł prasowy dotyczący pracy przymusowej dzieci w międzynarodowej, znanej korporacji spotka się z większym zainteresowaniem odbiorców, a kilka krótkich wzmianek opisujących toczące się sprawy karne dotyczące pracy przymusowej jest zazwyczaj bagatelizowanych, to możemy uznać, że mass media podejmują się roli edukatora w omawianej sferze, jednak nie realizują jej w sposób wystarczający.

Świadomość społeczna stanowi warunek *sine qua non* w procesie przeciwdziałania handlowi ludźmi. Nie ulega wątpliwości, że bez niej wszelkie działania polegające na współpracy instytucjonalnej nie będą skuteczne. Dopóki społeczeństwo nie będzie świadome, na czym tak naprawdę polega ten proceder, dopóty nie będzie miało ono realnego wpływu na przeciwdziałanie zjawisku. Identyfikacja powyższych barier niewątpliwie potwierdza fundamentalne znaczenie skutecznego uświadomienia społeczeństwa, a tym samym uzasadnia potrzebę stosowania innowacyjnych form edukacji w tym zakresie.

---

¹⁶ <https://zwierciadlo.pl/psychologia/533104,1,ofiary-handlu-ludzmi-sa-na-ulicach-budowach-i-w-restauracjach-jak-przeciwstawiac-sie-wyzyskowi--wyjasnia-prezesa-fundacji-la-strada.read> (dostęp: 4.08.2025).

Rozdział 3. Ewaluacja projektu Escapetruck jako narzędzia kształcenia w obszarze zjawiska handlu ludźmi

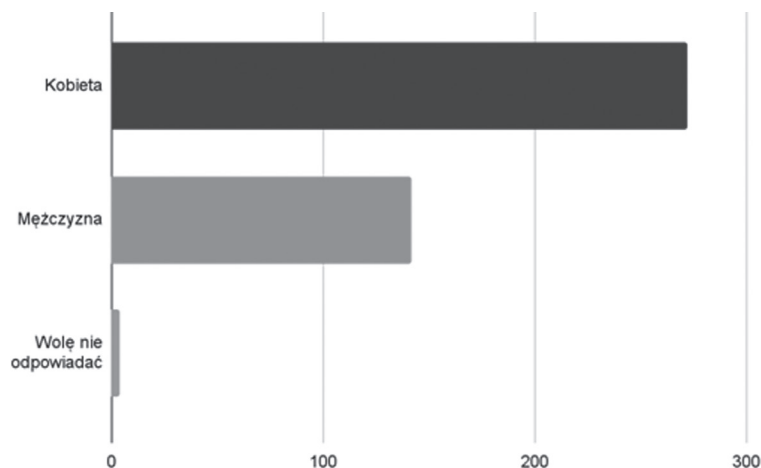
3.1. Metodologia badawcza

Przeprowadzone badanie miało na celu wykazanie, jaki jest poziom wiedzy o przestępstwie handlu ludźmi, szczególnie w kontekście typologii oraz metod działania sprawców. Analizowano świadomość zjawiska przed wzięciem udziału w programie i po jego ukończeniu. Badanie zostało przeprowadzone w maju 2025 r. w kilkunastu miastach w Polsce podczas trwania wiosennej edycji projektu Escapetruck. Dane na temat skuteczności projektu edukacyjnego zebrano poprzez kwestionariusz online udostępniony uczestnikom wydarzenia za pomocą kodu QR. Ze względu na łatwość dystrybucji danych, jak również chęć zapewnienia pełnej anonimowości w trakcie udzielania odpowiedzi odstąpiono od formy papierowej kwestionariusza. Kod QR przekierowujący do formularzy Google został umieszczony w miejscu, które było łatwo dostępne dla osób wychodzących z pojazdu. Ponadto funkcjonariusze służb mundurowych – Policji i Straży Granicznej – którzy brali udział w projekcie, informowali uczestników o prowadzonym badaniu. Ankieta została przygotowana wyłącznie w języku polskim, jednak biorąc pod uwagę fakt, że program został już opracowany w ukraińskiej wersji językowej, to w kolejnych edycjach organizatorzy dopuszczają możliwość przeprowadzenia ankiety również w tym języku. Sam kwestionariusz składał się z dziesięciu pytań sklasyfikowanych tematycznie. Pierwsza kategoria dotyczyła ogólnych danych na temat respondentów takich jak płeć, wiek i miejsce zamieszkania. Następna sekcja odnosiła się do dotychczas zdobytej wiedzy na temat zjawiska handlu ludźmi. Kolejne pytania związane były z przebiegiem samego doświadczenia i skupiły się

głównie na tym, które z jego elementów wywarły największy wpływ na badanych. W ostatniej części ankiety uczestnicy odpowiadali na pytania odnoszące się do skuteczności prezentowanej metody edukacyjnej, w tym zdobycia nowych umiejętności w zakresie identyfikowania zjawiska. Sprawdzono również ogólną satysfakcję respondentów z uczestnictwa w projekcie i chęć rekomendowania go innym. W kwestionariuszu ujęto pytania zamknięte zarówno jednokrotnego, jak i wielokrotnego wyboru, a dodatkowo w kilku z nich przewidziano możliwość wpisania własnych uwag przy zaznaczeniu opcji „Inne”. Respondenci zostali poproszeni o samodzielne udzielanie odpowiedzi na zadane pytania. Większość uczestników na wypełnienie ankiety potrzebowała kilku minut, choć były także osoby, które poświęciły więcej uwagi na wyrażenie dodatkowych uwag.

Łącznie zebrano 418 odpowiedzi i choć nie wszyscy uczestnicy projektu wzięli udział w badaniu, to na podstawie analizy zgromadzonych danych możliwe było sformułowanie wniosków ewaluacyjnych, które zostały opisane w końcowej części rozdziału. Zgodnie z danymi przedstawionymi na wykresie 3 poniżej w grupie respondentów były 272 kobiety (65,1 procent), co stanowiło zdecydowaną większość, i 142 mężczyzn (34 procent). Cztery osoby (jeden procent) nie chciały udzielić odpowiedzi na to pytanie.

Wykres 3. Płeć respondentów

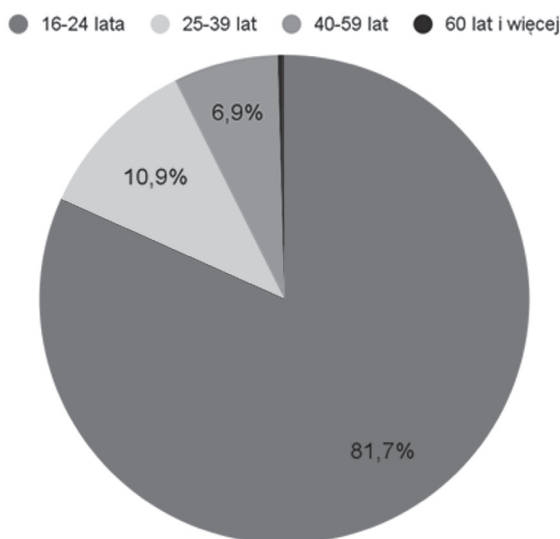

Źródło: Opracowanie własne.

Jeżeli chodzi o wiek, to największą grupę stanowili uczestnicy w wieku 16–24 lat, których było 366 (80,4 procent), 49 osób (11,7

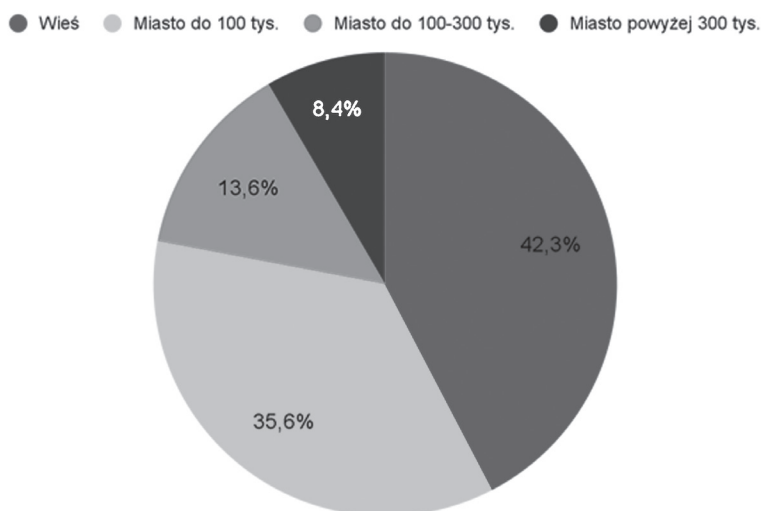
procent) to osoby w wieku 25–39 lat, a niespełna osiem procent stanowiły osoby w wieku 40–59 lat, których było 31. Najmniej liczną grupę (pół procent) stanowili respondenci w wieku powyżej 60 lat (dwie osoby). Dominacja najmłodszej grupy respondentów wynika przede wszystkim z faktu, że Escapetruck jest projektem edukacyjnym skierowanym w szczególności do osób młodych. To oni stanowią grupę najbardziej narażoną na ryzyko stania się ofiarą handlu ludźmi. Z perspektywy działań prewencyjnych tak liczny udział najmłodszej grupy wiekowej ma fundamentalne znaczenie.

Wykres 4. Przedział wiekowy respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 5 odnosi się do miejsca zamieszkania. Największą grupę respondentów stanowiły osoby zamieszkujące wieś – 177 (42,3 procent). Nieco mniejszą grupę reprezentowały osoby mieszkające w miastach do 100 tysięcy mieszkańców – 149 (35,6 procent). Pozostali respondenci to osoby mieszkające w miastach 100–300 tysięcy mieszkańców (13,6 procent, 57 osób) i osoby z większych ośrodków miejskich – miast powyżej 300 tysięcy mieszkańców (8,4 procent, 35 osób). Dominacja mieszkańców wsi i mniejszych miast w trakcie tej edycji projektu wynika przede wszystkim z faktu, że tego typu obszary stanowiły główne cele.

Wykres 5. Miejsce zamieszkania według liczby mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne.

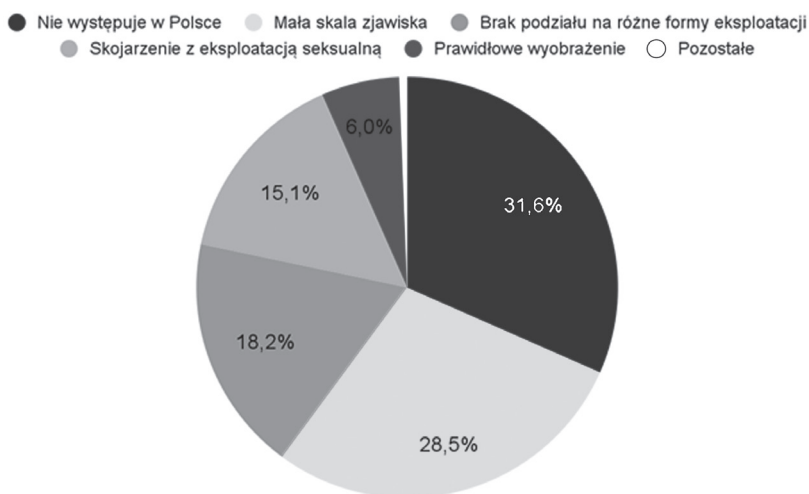
Pytanie odnoszące się do miejsca zamieszkania było jednocześnie ostatnim pytaniem z zakresu danych ogólnych, jakie zadano respondentom. Jak już wspomniano, dalsza część badania dotyczyła poziomu świadomości społecznej na temat procederu handlu ludźmi, co zostało szczegółowo przeanalizowane w kolejnej części.

3.2. Efektywność projektu Escapetruck w świetle badań własnych

Pierwsze pytanie merytoryczne, które zostało zadane uczestnikom, odnosiło się do zakresu wiedzy na temat handlu ludźmi jeszcze przed wzięciem udziału w projekcie Escapetruck. Uzyskane dane miały kluczowe znaczenie dla samego celu przeprowadzonego badania, ponieważ odpowiedzi wskazały, z czym najbardziej kojarzy się społeczeństwu niniejszy proceder i czy te skojarzenia są zgodne z rzeczywistością. 132 respondentów (31,6 procent) podało, że wcześniej nie były świadome tego, że handel ludźmi występuje także w Polsce. Nieco mniej osób, 119 (28,5 procent), było zaskoczonych skalą przestępstwa. Z kolei 76 (18,2 procent) osób wskazało, że nie miało wiedzy na temat występowania różnorodnych form eksploatacji, a 63 osobom (15,1 procent) proceder ten kojarzył się wyłącznie z eksploatacją seksualną. Jedynie 25 (sześć

procent) respondentów wskazało, że ich dotychczasowe wyobrażenie na temat handlu ludźmi było prawidłowe i byli świadomi istoty tego zjawiska. Mniej niż pół procent (dwie osoby) przyznało, że nie były świadome brutalności i przemocy, jaką stosują sprawcy wobec ofiar, a jedna osoba przyznała, że jest ofiarą handlu ludźmi. Poniższy wykres 6 przedstawia zbiorcze zestawienie udzielonych na to pytanie odpowiedzi.

Wykres 6. Wyobrażenie o handlu ludźmi przed udziałem w projekcie

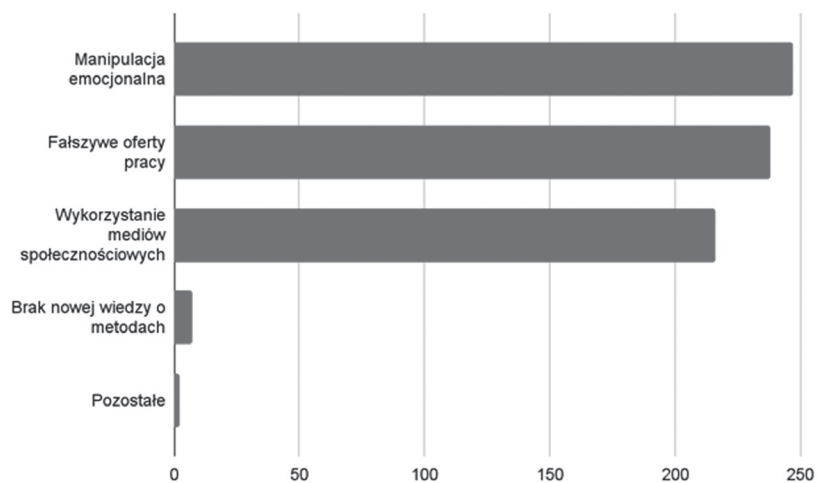

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 7 przedstawia dane, które udało się uzyskać na podstawie odpowiedzi udzielonych na pytanie dotyczące metod stosowanych przez sprawców handlu ludźmi w celu zwerbowania potencjalnych ofiar. Zadaniem respondentów było wskazanie, które z metod poznali lub lepiej zrozumieli dzięki udziałowi w projekcie. Uczestnicy badania mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. 247 osób odpowiedziało, że rozszerzyło swoją wiedzę na temat manipulacji emocjonalnej. Z kolei 238 respondentów wskazało, że udało im się lepiej zrozumieć mechanizmy działania fałszywych ofert pracy za granicą. Dość liczną grupę (216) stanowiły osoby, które w swoich odpowiedziach nawiązały do problematyki werbowania potencjalnych ofiar przez internet, w szczególności za pomocą mediów społecznościowych. Pozostałe odpowiedzi stanowią niewątpliwie zdecydowaną mniejszość. Siedmioro respondentów przyznało, że *modus operandi* handlarzy ludźmi było im już znane, nie nauczyli się zatem niczego nowego. Jedna osoba,

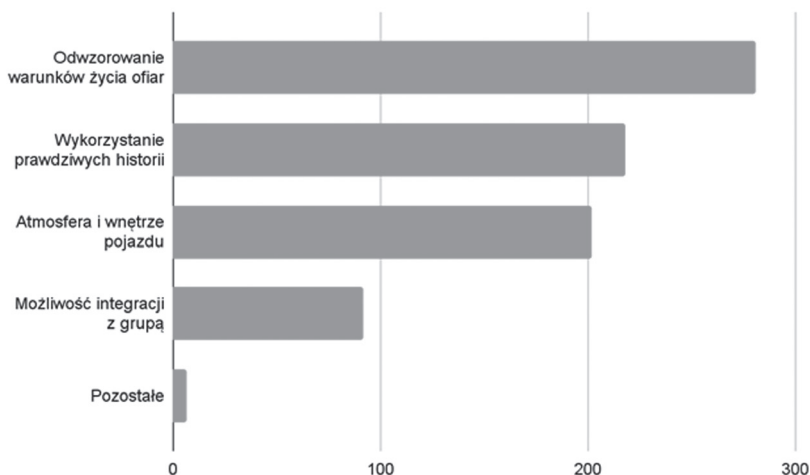
korzystając z możliwości udzielenia własnej odpowiedzi, podała, że dzięki udziałowi w projekcie jest bardziej świadoma, jak bardzo podatne na stanie się ofiarą są osoby znajdujące się w trudnym położeniu, które nie mogą liczyć na pomoc bliskich. Pojawiło się także stwierdzenie, w którym respondent przyznał, że uświadomił sobie, jak ważna jest współpraca z organami ścigania. Co prawda ta odpowiedź nie do końca odnosi się do metod stosowanych przez handlarzy, jednak niewątpliwie jest to bardzo trafne spostrzeżenie.

Wykres 7. Metody werbowania ofiar

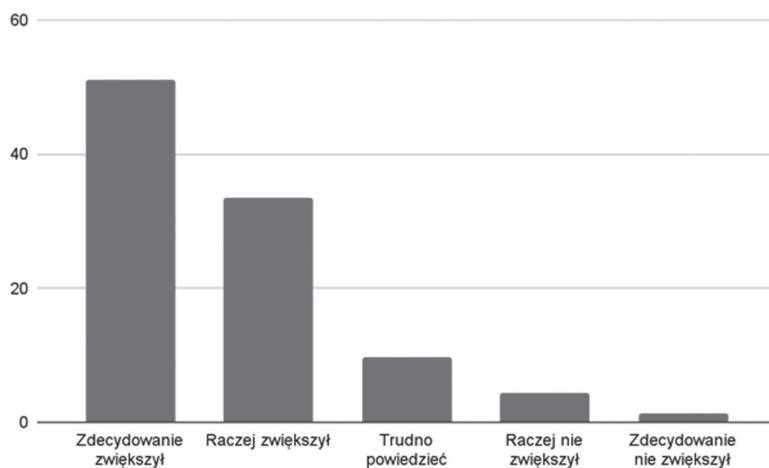

Źródło: Opracowanie własne.

W kolejnym pytaniu respondenci również mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Tym razem uczestnicy badania mieli odnieść się do tych elementów projektu, które zrobiły na nich największe wrażenie. Jak wynika z poniżej przedstawionego wykresu, jednym z najważniejszych aspektów było odwzorowanie warunków, w których żyją ofiary handlu ludźmi. Taką odpowiedź zaznaczyło aż 281 osób. Spora grupa respondentów (218) za istotne uważa także wykorzystanie prawdziwych historii ofiar. Sama atmosfera, jak i wyposażenie pojazdu jest postrzegana przez 202 osoby jako kluczowy element. 92 osoby wskazały, że wśród pozytywnych aspektów należy wyróżnić możliwość integracji z innymi uczestnikami poprzez wspólne rozwiązywanie zagadek. Wśród pozostałych odpowiedzi pojawiały się nawiązania do efektów dźwiękowych, zapachów, jak również formy zagadek.

Wykres 8. Kluczowe elementy doświadczenia

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 9. Wpływ projektu na wiedzę

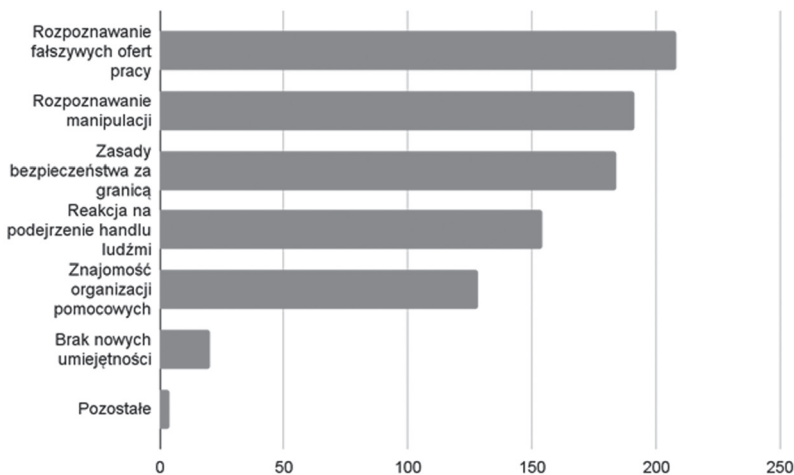
Źródło: Opracowanie własne.

Następne pytanie odnosiło się do skuteczności samego doświadczenia. Uczestnicy badania zostali poproszeni o wskazanie, czy wzięcie udziału w projekcie rzeczywiście zwiększyło ich świadomości na temat zjawiska handlu ludźmi. W tym przypadku respondenci mogli zaznaczyć wyłącznie jedną odpowiedź. Wykres 9 wskazuje, że 213 ankietowanych zauważyło, że bez wątpienia poziom ich wiedzy się zwiększył. 140 (33,5 procent) osób stwierdziło, że udział w projekcie raczej przyczynił

się do zwiększenia ich wiedzy. 41 (9,8 procent) osobom trudno było jednoznacznie określić, czy doświadczenie rzeczywiście zwiększyło ich wiedzę. Według osiemnastu (4,3 procent) osób projekt raczej nie przyczynił się do zwiększenia ich wiedzy na temat zjawiska, a sześć (1,4 procent) osób nie miało żadnych wątpliwości, iż projekt nie wpłynął na poszerzenie ich wiedzy.

Z kolei na wykresie 10 zaznaczono, które umiejętności udało się uczestnikom rozwinąć dzięki udziałowi w projekcie Escapetruck. Ponownie możliwe było zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi. Według połowy respondentów (208) wśród najbardziej cennych umiejętności, które udało im się zdobyć, należy zdolność do rozpoznawania podejrzanych ofert pracy. Dwa kolejne aspekty są prawie na równi, gdyż między nimi jest tylko kilka głosów różnicy. Pierwszy z nich odnosi się do identyfikacji zjawisk, które mają znamiona manipulacji emocjonalnej, drugi dotyczy zwiększenia świadomości na temat tego, jakie środki ostrożności powinny być podejmowane podczas wyjazdów zagranicznych. 154 respondentów odpowiedziało, że dzięki temu doświadczeniu nareszcie wie, jak reagować w sytuacji, w której zachodzi podejrzenie handlu ludźmi, a 128 uczestników deklaruje zwiększenie wiedzy na temat organów i instytucji oferujących wsparcie osobom, które doświadczyły handlu ludźmi. 20 uczestnikom nie udało się uzyskać żadnej z opisanych powyżej umiejętności, a cztery osoby wskazały, że w przyszłości będą bardziej zwracać uwagę na sygnały mogące świadczyć o podejranej sytuacji.

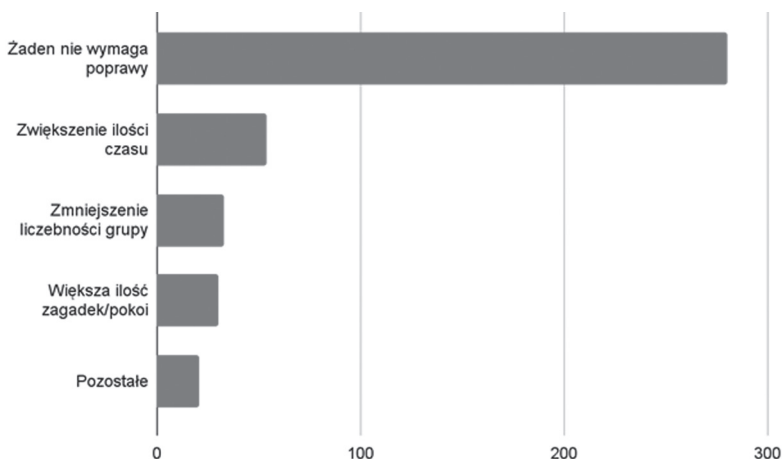
Wykres 10. Umiejętności rozwinięte dzięki projektowi

Źródło: Opracowanie własne.

Przedostatnie pytanie zostało sformułowane jako otwarte, aby umożliwić respondentom podzielenie się własnymi wrażeniami. Uzyskanie informacji od uczestników, czy którykolwiek z aspektów wymaga poprawy bądź czy ich zdaniem którykolwiek z elementów powinien ulec zmianie, ma kluczową wartość dla organizacji kolejnych tego typu wydarzeń. W opinii zdecydowanej większości (280 osób) żaden z elementów nie wymaga poprawy, z kolei 54 uczestników zwróciło uwagę na zbyt krótki czas na rozwiązanie zagadek. Ze względu na duże zainteresowanie i chęć umożliwienia jak największej liczbie osób udziału w projekcie organizatorzy przewidzieli około dwudziestu minut dla każdej grupy, co rzeczywiście może w niektórych przypadkach być niewystarczające. 33 osoby wskazały, że ze względu na ograniczoną przestrzeń w środku dla zwiększenia komfortu podczas doświadczenia liczebność grup powinna zostać zmniejszona. Dotychczas organizatorzy stosowali praktykę wprowadzania grup składających się maksymalnie z sześciu osób, co miało ułatwić współpracę w trakcie rozwiązywania zadań. 30 badanych stwierdziło, że ilość zagadek bądź pomieszczeń powinna zostać zwiększona. O ile opracowanie dodatkowych zagadek może nie stanowićoby zbyt dużego utrudnienia dla organizatorów, to w przypadku liczby pomieszczeń należy mieć na względzie, że ograniczona przestrzeń pojazdu uniemożliwia wprowadzenie kolejnych. Wśród pozostałych odpowiedzi, których – jak wskazuje poniższy wykres – nie było zbyt wiele, pojawiły się między innymi sugestie dotyczące zmiany zapachu w pomieszczeniach, obniżenia limitu wieku do lat piętnastu lub wprowadzenia historii, w której głównym motywem jest brutalność sprawców.

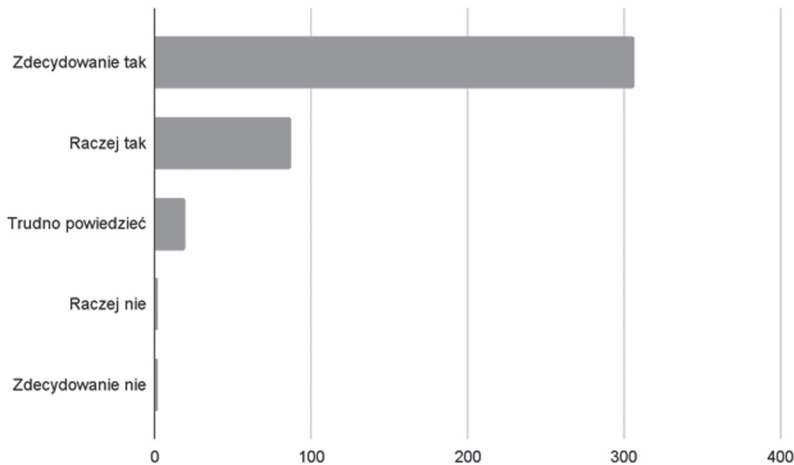
Wykres 11. Oceny potrzeby modyfikacji projektu przez respondentów

Źródło: Opracowanie własne.

Ostatnie pytanie, przedstawione na wykresie 12, miało na celu zweryfikowanie opinii uczestników. Organizatorom zależało na upewnieniu się, czy udział w projekcie był doświadczeniem na tyle pozytywnym, że badani poleciliby Escapetruck innym osobom. 307 osób (73,4 procent) wyraziło zdecydowaną rekomendację udziału w doświadczeniu. Pozytywne wrażenie odniosło także 87 osób (20,8 procent), które również byłyby skłonne do takiej rekomendacji, natomiast 20 osób udzieliło odpowiedzi neutralnej. Jedynie jeden procent respondentów zaznaczył, że doświadczenie raczej nie jest (dwie osoby) lub zdecydowanie nie jest (dwie osoby) godne polecenia.

Wykres 12. Wskaźnik rekomendacji projektu

Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawione powyżej wyniki ankiety pozwoliły na stworzenie kompleksowego obrazu oddziaływania projektu Escapetruck na świadomość uczestników dotyczącą zjawiska handlu ludźmi. Zgromadzone dane umożliwiły sformułowanie kluczowych wniosków na temat skuteczności tego typu narzędzi edukacyjno-prewencyjnych oraz elementów, które wymagają poprawy.

3.3. Kluczowe wnioski

Jak już wspomniano, przeprowadzenie przedmiotowego badania miało w szczególności na celu ocenę skuteczności wpływu projektu Escapetruck na poziom wiedzy i świadomości uczestników w zakresie

zjawiska handlu ludźmi. Na podstawie zebranych danych możliwe jest sformułowanie wniosków opisanych poniżej.

Na wstępie należy wskazać, że organizatorom projektu skutecznie udało się dotrzeć do tych grup społecznych, które ze względu na płeć, wiek bądź inne cechy osobiste mają największy potencjał wiktymologiczny. Pozytywnym rezultatem jest również to, że tak duża część uczestników (78 procent) to osoby zamieszkujące wsie lub mniejsze miejscowości. O ile bowiem takie obszary cechują się zwykle mniejszym wskaźnikiem przestępczości, to nie oznacza, że zagrożenie handlu ludźmi tam nie istnieje. Wręcz przeciwnie: ze względu na mniejszą świadomość na temat zagrożenia mieszkańcy mogą być bardziej podatni na działania handlarzy.

Nie było natomiast zaskoczeniem, że zdecydowana większość uczestników przed wzięciem udziału w grze nie była świadoma wielu aspektów związanych z procederem. Należy zwrócić uwagę, że współcześnie podstawowym źródłem informacji jest internet. Jako społeczeństwo każdego dnia otrzymujemy ogromną ilość informacji o wydarzeniach, które miały miejsce. Zasadniczo wybieramy te, które wzbudzają w nas największe emocje. W ostatnim czasie tematyka samej przestępczości jest niezwykle popularna, co widać po rosnącym zainteresowaniu gatunkiem *true crime*, jednak handel ludźmi, w przeciwieństwie do na przykład zabójstw, znacznie rzadziej staje się tematem sensacyjnych publikacji. Oczywiście nie oznacza to, że środki masowego przekazu całkowicie unikają tego tematu, ale należy mieć na względzie, że dziennikarze zazwyczaj podejmują go dopiero wtedy, gdy sprawa nacechowana jest elementami przemocy. To z kolei jest raczej domeną Europy Wschodniej, gdzie sposób działania sprawców jest znacznie bardziej brutalny. Jeżeli społeczeństwo kształtuje swoją opinię na temat handlu ludźmi na podstawie publikowanych treści, to uzasadniony jest brak wiedzy na temat występowania tego problemu w Polsce. Nie dziwi również, że uczestnicy nie byli świadomi rozmiarów zjawiska. Bez wątplenia jest to kwestia trudna do określenia nawet dla ekspertów w tej dziedzinie, gdyż ciemna liczba przestępstw jest ogromna. Według Zbigniewa Lasocika „handel ludźmi jest jednym z tych przestępstw, których rzeczywistej skali nie znamy”, co jedynie potwierdza istnienie problemu¹. Ponadto handel ludźmi jest najczęściej kojarzony z wykorzystywaniem seksualnym lub nielegalnym handlem narządami, co stanowi pewnego rodzaju stereotyp. Z kolei praca przymusowa

---

¹ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, vol. 34, s. 466.

kojarzona jest przede wszystkim z historyczną formą niewolnictwa, która współcześnie nie istnieje. Większość osób nie zna innych form eksploatacji lub nie łączy ich z przestępstwem handlu ludźmi, co wynika z nieznamości legalnej definicji zjawiska. Wydawać by się mogło, że dość niepokojący jest fakt, że jedynie sześć procent uczestników miało jakąkolwiek wiedzę na temat handlu ludźmi. Z perspektywy organizatorów stanowi to potwierdzenie konieczności kontynuowania tego typu projektów.

Znaczące jest, że zdecydowana większość uczestników dzięki udziałowi w grze zwiększyła dotychczasową wiedzę na temat głównych metod działania sprawców. Po pierwsze, rozpoznanie podejrzanego oferty zatrudnienia wcale nie jest proste. Istnieje większa szansa, że osoby, będąc świadomymi, że handlarze wykorzystują powszechnie dostępne platformy internetowe, zweryfikują wiarygodność oferty za pomocą innych źródeł przy dokonywaniu wyboru oferty. Będą też pamiętać, że umieszczenie ogłoszenia na przykład na Facebooku nie gwarantuje jego legalności. Równie istotne jest to, że uczestnicy mieli możliwość wysłuchania historii ofiary zwerbowanej przy użyciu manipulacji emocjonalnej, co niewątpliwie wpłynęło na ich podejście do zawierania znajomości na odległość. W przedstawionej historii krok po kroku wyjaśniono, jak sprawca budował zaufanie ofiary i które zachowania były kluczowe dla stworzenia stosunku zależności między ofiarą a sprawcą. Biorąc pod uwagę to, że ponad 50 procent uczestników odpowiedziało, że lepiej rozumie, jak przebiega wykorzystanie powyższej metody w rzeczywistości, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że będą w stanie zauważyć zmiany w zachowaniu osób z najbliższego otoczenia i ostrzec je o potencjalnym zagrożeniu. Dla kilku uczestników metody działania sprawców nie stanowiły nowych treści, jednak trzeba mieć na względzie, że sprawcy nieustannie je zmieniają ze względu na zmieniające się realia, zatem wiedza w tym zakresie powinna być aktualizowana.

Największe wrażenie na uczestnikach zrobiły warunki, w których żyją ofiary handlu ludźmi. Szczególnie w przypadku pracy przymusowej powszechną praktyką jest zakwaterowanie znacznej ilości osób w pomieszczeniu o bardzo małej powierzchni, gdzie dostęp do świeżego powietrza jest mocno ograniczony. Takie warunki niewątpliwie wpływają na stan psychiczny i fizyczny ofiar. Organizatorom zależało, by w najbardziej możliwy sposób zobrazować trudną sytuację ofiar, które trafiły w pułapkę handlarzy. Takie działanie miało również służyć wywołaniu emocji u odbiorców oraz skłonić ich do refleksji. Na podstawie udzielonych odpowiedzi można jednoznacznie stwierdzić, że założony cel został osiągnięty. Jako wartościowy element projektu

uczestnicy wskazali także posługiwanie się prawdziwymi historiami. Według organizatorów znacznie łatwiej jest uświadomić realia handlu ludźmi, dając możliwość postawienia się w roli ofiary. W przedstawionych historiach nie pominięto nawet drastycznych szczegółów spraw, co również miało wpływ na atmosferę doświadczenia docenioną przez uczestników. Zwrócenie uwagi na potrzebę współpracy przy rozwiązywaniu zagadek świadczy poniekąd o tym, że uczestnicy uświadomili też sobie, jak ważne w trudnych sytuacjach jest wspólne działanie. Niewątpliwie w kontekście handlu ludźmi jest to znaczące, gdyż rzadko kiedy ofiary są w stanie uwolnić się od sprawców bez pomocy innych osób lub instytucji.

Fundamentalne znaczenie ma fakt, że prawie 85 procent uczestników wskazało, że udział w projekcie zwiększył ich świadomość na temat zjawiska. Tak wysoki wskaźnik może przyczynić się do tego, że uczestnicy zainteresują się tematyką handlu ludźmi i samodzielnie będą poszukiwać dodatkowych informacji o tym procederze lub podzielią się zdobytą wiedzą z innymi osobami, co jest kluczowe z perspektywy zwiększania świadomości społecznej. Niski procent osób, które nie były w stanie jednoznacznie wypowiedzieć się na temat zdobytej wiedzy może z kolei świadczyć, że osoby te nie były w stanie w pełni skupić się na grze lub że nie zostały wyjaśnione wątpliwie dla nich kwestie. Co prawda nieodłącznym elementem projektu są krótkie prelekcje prowadzone przez funkcjonariuszy służb mundurowych, w trakcie których istnieje okazja do zadawania dodatkowych pytań, jednak ze względu na liczbę odwiedzających grup zdarza się, że możliwość ta bywa ograniczona. Jest to też cenna wskazówka dla organizatorów, by na przyszłość upewnić się, czy każdy element projektu był zrozumiały dla uczestników. Z kolei odpowiedzi wskazujące na to, że nie udało się przyswoić nowej wiedzy na temat handlu ludźmi, były prawdopodobnie udzielone przez osoby, które we wcześniejszym pytaniu przyznały, że ta tematyka jest im znana.

W kontekście nabytych umiejętności, prócz zdolności do rozpoznawania elementów wskazujących na potencjalne zagrożenie w przypadku ofert pracy czy umiejętności rozpoznania znamion psychomanipulacji, spora grupa uczestników odniosła się do aspektów wiktymologicznych. Z perspektywy ofiary niezwykle ważne jest, by ktoś z zewnątrz był w stanie skutecznie ją zidentyfikować. Jeżeli zatem znaczna część uczestników wskazała, że zdobyła wiedzę na temat kluczowych symptomów świadczących o byciu ofiarą handlu ludźmi oraz że jest świadoma, jak należy reagować w takich sytuacjach i do których instytucji należy ten fakt zgłosić, to istnieje szansa, że w przyszłości,

spotykając na swojej drodze osobę zachowującą się w specyficzny sposób, chociaż część z nich nie zbagatelizuje tego faktu. Zamiast stygmatyzować odmienność, zaoferuje takiej osobie wsparcie lub zawiadomi odpowiednie służby.

Kolejny wniosek dotyczy elementów, które zdaniem uczestników wymagają poprawy. Choć większość uczestników wyraźnie wskazała, że niczego by nie zmieniała, to dla realizacji projektu w przyszłości istotne jest zwrócenie uwagi na te aspekty, które wzbudziły zastrzeżenia. Według 54 z nich na krytykę zasługuje czas przewidziany na rozwiązanie zagadek. Jak wyjaśniono już wcześniej, ograniczenie czasu jest podyktowane chęcią zapewnienia udziału w projekcie wszystkim zainteresowanym osobom. W trakcie pierwszych edycji projektu przedstawione historie ofiar były jeszcze dłuższe, jednak podjęto decyzję, by je skrócić, a tym samym zwiększyć czas na rozwiązanie zadań. Należy mieć na względzie, że jeszcze bardziej skrócona wersja skutkowałaby pominięciem istotnych aspektów handlu ludźmi, co niewątpliwie negatywnie wpłynęłoby na sam proces zdobywania wiedzy. Jediną możliwością jest wydłużenie czasu przewidzianego dla poszczególnych grup, jednak jest to czynnik, na który organizatorzy nie mają wpływu – zależy to wyłącznie od ilości osób odwiedzających. Ta sama zależność odnosi się do drugiego elementu, o którym wspomnieli uczestnicy: zmiana liczebności grup. Chcąc uniknąć zbyt długiego czasu oczekiwania w kolejce na wejście do pojazdu, jak również ułatwić rozwiązanie zagadek, organizatorzy starają się wprowadzać do środka grupy sześciuosobowe. Oczywiście w sytuacji, w której nie ma zbyt wielu chętnych, nic nie stoi na przeszkodzie, by nawet samodzielnie podjąć się udziału w grze, jednak tak jak w poprzednim przypadku: wszystko zależy od ilości odwiedzających. Jeżeli z czasem będzie to możliwe, to dla zwiększenia komfortu uczestników limit osób ulegnie zmianie. W odniesieniu do kwestii rozbudowania scenariusza gry o dodatkowe zagadki należy wyjaśnić, że rzadko której grupie udaje się rozwiązać te, które zostały przygotowane do tej pory. Poziom zagadek jest wysoki, gdyż celem organizatorów jest skutecznie uświadomić uczestników, jak trudne jest wyzwolenie osoby z rąk handlarzy ludźmi bez odpowiedniego wsparcia. Na ten moment nie ma zatem potrzeby modyfikacji scenariusza, choć nie jest to wykluczone w przyszłości. Jeżeli chodzi o ograniczenie wiekowe, które zostało wprowadzone przez organizatorów, to należy wziąć pod uwagę fakt, że zarówno rekwizyty znajdujące się w pojeździe (szczególnie w przypadku scenariusza dotyczącego eksploatacji seksualnej), jak i same historie ofiar nie są odpowiednie dla młodszych uczestników. Zasadniczym celem projektu jest zwiększenie

świadomości społecznej, natomiast u młodszej grupy odbiorców to doświadczenie mogłoby okazać się zbyt traumatyczne, a wtedy skutek byłby odwrotny.

Kluczowe znaczenie ma fakt, że prawie 95 procent uczestników, którzy wzięli udział w badaniu, wyraziło chęć polecenia projektu innym osobom. Z tego wynika, że taka forma edukacji kryminologiczno-społecznej cieszy się sporym uznaniem, a projekt spełnił oczekiwania odbiorców. Z kolei o tym, jak wartościowy jest sam projekt, świadczy zdobycie nowych umiejętności przez uczestników.

Wszystkie sformułowane wnioski wskazują, że projekt Escapetruck osiągnął założone cele i ma potencjał do kontynuowania, co niewątpliwie ma istotne znaczenie dla skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi.

Zakończenie

Należy stanowczo podkreślić, że przeciwdziałanie handlowi ludźmi jest niezwykle istotne z perspektywy bezpieczeństwa. Wynika to z faktu, że jest to przestępstwo, które nie tylko wywołuje traumatyczne skutki u ofiar, ale przede wszystkim destabilizuje całe społeczeństwo. Jego złożony charakter sprawia, że podejmowane działania mające na celu zwalczanie tego zjawiska są niestety niewystarczające. Ponadto w obliczu panujących konfliktów zbrojnych i narastających kryzysów ekonomicznych zjawisko nieustannie się nasila. Problem potęguje również to, że coraz więcej osób werbowanych jest przez grupy przestępcze za pomocą środków, które są powszechnie dostępne, a z tego względu nie wzbudzają żadnych podejrzeń¹. Istotne jednak jest, że instytucje odpowiedzialne za zwalczanie zjawiska nie pozostają bierne. Zarówno uznanie nielegalnej adopcji i przymusowego małżeństwa za formę handlu ludźmi, jak również zaostrenie sankcji karnych z pewnością może przyczynić się do ograniczenia skali zjawiska².

Nie sposób natomiast nie zauważyć, że przestępstwo to dynamicznie ewoluuje, a sprawcy zmieniają metody działania. To z kolei powoduje, że narzędzia walki także powinny być modyfikowane. Ciągłe dostosowywanie się organów i instytucji jest zadaniem trudnym, gdyż większość tych podmiotów cechuje formalizm, dlatego też niezbędnym jest znalezienie środków pomocniczych, prostych we wdrożeniu, dzięki którym przeciwdziałanie handlowi ludźmi byłoby bardziej efektywne. Takim rozwiązaniem jest między innymi podnoszenie świadomości

---

¹ Parlament Europejski, *Walka UE z handlem ludźmi*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230921STO05705/walka-ue-z-handlem-ludzmi> (dostęp: 6.08.2025).

² Rada Unii Europejskiej, *Walka z handlem ludźmi: Rada zaostrza przepisy*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2024/05/27/fight-against-human-traffic-king-council-strengthens-rules/> (dostęp: 6.08.2025).

społecznej. Wskutek istniejących stereotypów i fałszywego obrazu przestępstwa, który przedstawiają media, wiele osób nie zdaje sobie sprawy, na czym polega handel ludźmi i jak się przed nim uchronić. Co więcej, niski poziom świadomości na temat zjawiska wpływa również na zdolność zidentyfikowania tego procederu w najbliższym otoczeniu, co jest kluczowe dla ofiar. Skuteczna walka z handlem ludźmi wymaga współpracy, a brak zaangażowania społeczeństwa powoduje, że działania organów ścigania nie są wystarczająco efektywne. W związku z powyższym istotna jest edukacja dotycząca omawianego zjawiska.

Współczesne społeczeństwo bez wątpienia wymaga innowacyjnych form dostarczania wiedzy na temat handlu ludźmi, gdyż tradycyjne metody tracą na wartości wobec dynamicznych zmian cywilizacyjnych. Narzędzia mające na celu podwyższenie poziomu wiedzy, które niegdyś charakteryzowały się skutecznością w kwestii oddziaływania społecznego (na przykład kampanie społeczne bądź prelekcje), dziś wzbudzają znacznie mniejsze zainteresowanie wśród odbiorców. Jedynie stosując niekonwencjonalne metody, możemy mieć realny wpływ na świadomość społeczną, a tym samym osiągnąć zmiany i uzyskać pożądaný efekt w procesie przeciwdziałania handlowi ludźmi.

Project Escapetruck bez wątpienia jest innowacyjną formą edukacyjną, a wyniki badań świadczą o jego skuteczności w zakresie poszerzania wiedzy na temat zjawiska handlu ludźmi. Na widoczne zmiany skutkujące ograniczeniem skali procederu należy jeszcze zaczekać.

Summary

Human trafficking constitutes one of the greatest security threats. Unfortunately, as a result of numerous factors such as digital technology development, armed conflicts, and various types of crises, we are witnessing a visible progression of this phenomenon.

Due to dynamic changes, perpetrators modify their methods of operation to adapt to their surrounding reality, which effectively hinders the prevention of this crime. It must be taken into account that the consequences resulting from its commission are extremely severe – both for the victims themselves and for society as a whole. What is important, however, is that effective fight against this practice involves not only law enforcement agencies or institutions whose task is to support victims of human trafficking, but the entire society. This is why it is so important that social awareness is at an appropriate level. Only in this way can we realistically influence the number of victims, which according to official statistics is increasing year by year. An aware citizen will notice signs that may indicate that a job offer is fake or will pay attention to the lack of documents or restricted freedom of a person they pass on the street. Without cooperation of all entities that are significant in combating this crime, effective prevention is impossible. Therefore, the question should be asked: how to educate society to realistically influence the level of knowledge possessed.

In the era of civilizational development, traditional methods are no longer effective and one must resort to unconventional approaches. An example of such an educational tool is the Escape Truck project, thanks to which visitors can take on the role of a human trafficking victim, experience what this practice actually looks like, and learn who to turn to for help. By presenting human trafficking in the form of a simulation combined with a puzzle-solving game, the project

enjoys great interest, and conducted research indicates that it positively affects the level of knowledge about the phenomenon.

In other words, innovative educational methods regarding human trafficking have a real impact on social awareness, and thus contribute to an effective fight against this crime.

Wykaz wykresów

1. Płeć i wiek ofiar handlu ludźmi (w proc.)	29
2. Kraj pochodzenia a liczba ofiar w Polsce w latach 2020–2023	33
3. Płeć respondentów	52
4. Przedział wiekowy respondentów	53
5. Miejsce zamieszkania według liczby mieszkańców	54
6. Wyobrażenie o handlu ludźmi przed udziałem w projekcie	55
7. Metody werbowania ofiar	56
8. Kluczowe elementy doświadczenia	57
9. Wpływ projektu na wiedzę	57
10. Umiejętności rozwinięte dzięki projektowi	58
11. Oceny potrzeby modyfikacji projektu przez respondentów	59
12. Wskaźnik rekomendacji projektu	60

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (Dz. Urz. UE L 101/1 z 15.04.2011 r.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2024/1712 z 13 czerwca 2024 r. w sprawie zmiany dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, (Dz. U. L 2024/1712 z 24.06.2024 r.).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE z 2010 r., C 83/02, art. 5 ust. 3).
- Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej, przyjęta w Genewie 28 czerwca 1930 r. (Dz. U. z 1959 r. Nr 20, poz. 122).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005 r. (Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107, art. 12, art. 15, art. 26).
- Oświadczenie rządowe z 8 września 1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z 18 maja 1904 roku i do Międzynarodowej Konwencji z 4 maja 1910 roku, podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem. (Dz. U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783).
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku 25 maja 2000 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494).
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 160).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2024 r., poz. 17 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004 r. Nr 64, poz. 593).
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2012 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2013 r., poz. 1650).

Wykaz literatury

- Aleksandrowicz T. R., *Medialność jako konstytutywne znamię aktu terrorystycznego*, [w:] *Terroryzm w medialnym obrazie świata*, red. K. Liedel, S. Mocek, Warszawa 2010.
- Andrees B., *Praca przymusowa i handel ludźmi: podręcznik dla inspektorów pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy 2010.
- Batorowska H., *Indywidualne zarządzanie informacją zabezpieczeniem przed manipulacją w środowisku płynnej inwigilacji*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2018, t. 9, nr 1.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2007.
- Bryk J., *Potencjalne ofiary handlu ludźmi w ujęciu kryminologicznym*, „Prawo i Bezpieczeństwo – Law and Security” 2023, nr 1.
- Chwaszcz J., Pietruszka M., Sikorski D., *Media*, Lublin 2005.
- Dawid-Olczyk I., Dośpiał A. (red.), *Handel ludźmi: informacje o zjawisku 2004*, Łódź 2004.
- Giezek J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014.
- Głogowska-Balcerzak A., *Standardy zwalczania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym*, Łódź 2019.
- Hołub G., *O dwóch sposobach pozyskiwania organów do transplantacji*, „Studia Gdańskie” 2009, nr 25.
- Hołyst B., *Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa w wyniku wiktyimizacji przestępczej*, „Przełąd Policyjny” 2014, nr 4 (116).
- Jasudowicz T., Lubiszewski M., *Geneza ochrony praw człowieka*, [w:] Gronowska B. et al., *Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji*, Toruń 2005.
- Kähler K., *(Zwangs-)Prostitution – Zwischen Freiwilligkeit und Fremdbestimmung. Einblicke aus der Sicht der praktischen Sozialarbeit in einer Fachberatungsstelle gegen Menschenhande*, [w:] *Soziale Arbeit und Prostitution*, red. M. Albert, J. Wege, Wiesbaden 2015.
- Körner M., *Police Investigations in “Loverboy” Cases. The modus operandi of “loverboys” – challenges of law enforcement in dealing with the offence of trafficking in human beings*, „SIAK-Journal – Journal for Police Science and Practice” 2022, nr 12.
- Kozłowska U., *Handel ludźmi – podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, „Zeszyt Metodyczny Pośrednika Pracy” 2011, nr 3 (12).
- Kuć M., *Wiktymologia*, Warszawa 2010.
- Lasocik Z., *Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie oraz nowe wyzwania dla wszystkich*, [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006.
- Lasocik Z., *Handel ludźmi – aspekty społeczne i prawne*, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4.
- Lasocik Z., *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, nr 34.
- Lasocik Z., *Dlaczego w Polsce jest niewiele spraw karnych dotyczących pracy przymusowej?*, Warszawa 2022.
- Ligeża-Turlakiewicz M., Turlakiewicz G., *Człowiek jako dobro extra commercium w przestępstwie handlu ludźmi*, „Prawo i Prokuratura” 2015.
- Milikowski K. M., *Wymuszone małżeństwo w wyniku porwania w krajach Azji Centralnej*, „Nowa polityka wschodnia” 2017, nr 4 (15).

- Mrozowski M., *Media masowe: władza, rozrywka, biznes*, Warszawa 2001.
- Palus L., *Handel ludźmi jako realne zagrożenie bezpieczeństwa w dobie kryzysu globalnego spowodowanego pandemią COVID-19*, [w:] *Prawo karne i kryminologia wobec kryzysów XXI w.*, red. D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz, E. W. Plywaczewski, Wolters Kluwer 2022.
- Pietras-Eichberger M., *Europejskie akty prawne*, [w:] *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, red. P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański, Warszawa 2017.
- Płończyk K., *Regulacje prawne z zakresu ścigania niewolnictwa, handlu ludźmi i pracy przymusowej – kilka refleksji*, [w:] *Kryminologiczne i społeczno-kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi. Wybrane problemy*, red. S. Buchowska, Warszawa 2016.
- Pospizyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008.
- Schneider H. J., *Crime in the Mass Media*, [w:] *Eurocriminology*, red. B. Hołyst, Instytut Problematyki Przeszłości Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa 1998.
- Stec T., *Handel organami ludzkimi – problem nadal aktualny*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 2017, nr 36 (1).
- Szpunar M., *Wokół koncepcji gatekeepingu. Od gatekeepingu tradycyjnego do technologicznego*, [w:] *Idee i myśliciele*, red. I. S. Fiut, Kraków 2013.
- Warylewski J., [w:] *Kodeks karny: komentarz*, red. R. A. Stefański, Warszawa 2017.
- Wieczorek Ł., *Przestępstwo handlu ludźmi w prawie międzynarodowym i krajowym*, „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych” 2009, nr 9.
- Witkowska-Rozpara K., *Przestępczość, środki masowego przekazu a polityka karna*, Warszawa 2011.

Pozostałe

- Europol, Influencer Tate brothers charged with rape and trafficking in the UK, prosecutors say, <https://www.euronews.com/my-europe/2025/05/28/influencer-tate-brothers-charged-with-rape-and-trafficking-in-the-uk-prosecutors-say>.
- Europol, *How not to fall for the lover boy scam*, <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/how-not-to-fall-for-lover-boy-scam>.
- Eurostat, *10 793 registered victims of human trafficking in 2023*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250403-1>.
- Eurostat, *Trafficking in human beings statistics*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics.
- Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, <https://rm.coe.int/16800d3812>.
- Faron D., Półtorak R., *Koszmar 22-latki w Polsce. „Czułam się jak niewolnica”*, Wirtualna Polska, <https://wiadomosci.wp.pl/koszmar-22-latki-w-polsce-czulam-sie-jak-niewolnica-6899312190774176a>.
- Fundacja Dzieci Niczyje, *Problem handlu ludźmi w Polsce i na świecie*. Broszura informacyjna, Warszawa 2011.
- Głodowe stawki za niewolniczą pracę. Krakowski sąd bada apelację ws. tzw. obozów pracy we Włoszech*, Polsat News, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-02-23/glodowe-stawki-za-niewolnicza-prace-krakowski-sad-bada-apelacje-ws-tzw-obo-zow-pracy-we-wloszech>.

- Handel ludźmi i praca przymusowa w opinii Polaków, SW Research, grudzień 2020 r., na zlecenie Ośrodka Badań Handlu Ludźmi WNPiSM UW.
- Handel ludźmi w Polsce*. Raport. Portal o przeciwdziałaniu handlowi ludźmi. Portal Gov.pl.
- International Labour Organization, *Forced labour and human trafficking in fisheries*, <https://www.ilo.org/topics/forced-labour-modern-slavery-and-trafficking-persons/sectors-and-topics/forced-labour-and-human-trafficking-fisheries>.
- ITUC Special Report, *The case against Qatar Host of FIFA 2022 World Cup*, 2014, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/the_case_against_qatar_en_web170314.pdf.
- Komunikat prasowy Rady Unii Europejskiej, *Walka z handlem ludźmi: Rada zaostreza przepisy*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2024/05/27/fight-against-human-trafficking-council-strengthens-rules/>.
- Lobel M., *Arrested for reporting on Qatar's World Cup labourers*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-32775563>.
- Lundstrom M., Henderson A., *An In-Depth Financial Analysis of Sex Trafficking on OnlyFans*, https://www.unco.edu/social-research-lab/pdf/of_report_1_19_24_final.pdf.
- Mikowski M., *Rząd bierze się do walki z handlem ludźmi w Polsce. Będzie nowa ustawa, „Rzeczpospolita”*, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art41866201-rzad-bierze-sie-do-walki-z-handlem-ludzmi-w-polsce-bedzie-nowa-ustawa>.
- Miał łowiąc rok, a nie szedł na łód przez sześć. Niewolnictwo na morzu*, TVN24, <https://tvn24.pl/swiat/handel-ludzmi-w-tajlandii-krewetki-lowione-przez-nie-wolnikow-ra541197-ls3302022>.
- Nowakowska-Teofilak I., *Ofiary handlu ludźmi są na ulicach, budowach i w restauracjach. Jak przeciwstawić się wyzyskowi – wyjaśnia prezeska Fundacji La Strada, „Zwierciadło”*, <https://zwierciadlo.pl/psychologia/533104,1,ofiary-handlu-ludzmi-sa-na-ulicach-budowach-i-w-restauracjach-jak-przeciwstawiac-sie-wyzyskowi-wyjasnia-prezesa-fundacji-la-strada.read>.
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Rozpoznawanie handlu ludźmi związanego z kryzysem humanitarnym wywołanym wojną z Ukrainą*, <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/572731.pdf>.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, *How to prevent human trafficking for domestic servitude in diplomatic households and protect private domestic workers*, OSCE Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings 2014, Vienna.
- Parlament Europejski, *Walka UE z handlem ludźmi*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20230921STO05705/walka-ue-z-handlem-ludzmi>,
- Katar: ekipa BBC zatrzymana w czasie filmowania cudzoziemskich robotników*, onet.pl, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/katar-ekipa-bbc-zatrzymana-w-czasie-filmowania-cudzoziemskich-robotnikow/4dc5tn>; <https://tvn24.pl/swiat/aresztowani-za-filmowanie-robotnikow-budujacych-objekty-na-mundial-ra543399-3301362>.
- Raport Handel Ludźmi 2021 opracowany w Departamencie Spraw Międzynarodowych i Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2021.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Zatrzymania w śledztwie dotyczącym handlu ludźmi i wykorzystywania do pracy przymusowej obywateli Kolumbii, Wenezueli, Gwatemali i Meksyku*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymania-w-sledztwie-dotyczacym-handlu-ludzmi-i-wykorzystywania-do-pracy-przymusowej-obywateli-kolumbii-wenezueli-gwatemali-i-meksyku>.
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przekazywanie.html>.

- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi z 19.12.2022 r., COM/2022/736, Bruksela.
- The Crown Prosecution Service, *Millionaire landlady jailed for Modern Slavery offences forced to pay £200k to victim*, <https://www.cps.gov.uk/cps/news/millionaire-landlady-jailed-modern-slavery-offences-forced-pay-ps200k-victim>.
- The Loverboy Method: How to spot this human trafficking technique*, Crime + Investigation, <https://www.crimeandinvestigation.co.uk/articles/loverboy-method-how-spot-human-trafficking-technique>.
- UNDOC, Global Report on Trafficking in Persons 2020.
- UNDOC, Global Report on Trafficking in Persons 2022.
- UNDOC, Global Report on Trafficking in Persons 2024
- Vemireddy V., Lucia R., *Women in Agribusiness Report 2025: Opportunities and Challenges*, marzec 2025, <https://www.godrejdealab.com/storage/pdfs/dei-directory/01JPS2X22PT2WY9GC71HXE04QW.pdf>.
- Walk Free, *Key finding from the Global Slavery Index*, <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/>.
- Pawlicki J., *Emir chce, emir ma. Ciemna strona piłkarskich mistrzostw świata w Katarze*, newsweek.pl, <https://www.newsweek.pl/swiat/pilkarskie-mistrzostwa-swiata-w-katar-2022-wyzysk-niewolnictwo-ciemna-strona-kataru/8p10pe2>; <https://natemat.pl/404393,oboz-pracy-niewolnictwo-i-tysiace-ofiar-oto-prawda-o-mundialu-w-katarze>.
- Rybicki J., „Mundial wstydu” i „krwawe Mistrzostwa Świata”. *Wszystko, co musisz wiedzieć o Katarze*, <https://www.national-geographic.pl/artukul/mundial-wstydu-i-krwawe-mistrzostwa-swiata-wszystko-co-musisz-wiedziec-o-katarze-221121123524>.
- Asia Pacific Mission for Migrants, *The Kafala: Research on the Impact and Relation of the Sponsorship System to Migrant Labor Bondage in GCC Countries*, Hong Kong 2014.

Załącznik nr 1

Ankieta EscapeTruck

Szanowna Pani/Szanowny Panie,
dziękujemy za odwiedzenie Escapetrucka i udział w naszym projekcie edukacyjnym poświęconym przeciwdziałaniu handlowi ludźmi. Mamy nadzieję, że to doświadczenie było dla Pani/Pana wartościowe. Będziemy zobowiązani za odpowiedzi na kilka pytań, dzięki którym będziemy mogli udoskonalać projekt i skuteczniej zwiększać świadomość społeczną na temat handlu ludźmi. Ankieta jest anonimowa, a odpowiedzi posłużą wyłącznie do celów ewaluacyjnych.

* Odpowiedź jest wymagana

1. **Płeć:***

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- Kobieta
- Mężczyzna
- Wolę nie podawać

2. **Wiek:***

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- 16–24 lata
- 25–39 lat
- 40–59 lat
- 60 lat i więcej

3. Miejsce zamieszkania:*

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- Wieś
- Miasto do 100 tys. mieszkańców
- Miasto 100–300 tys. mieszkańców
- Miasto powyżej 300 tys. mieszkańców

4. Jakie było Twoje wyobrażenie o handlu ludźmi PRZED udziałem w projekcie Escapetruck?*

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- Nie sądziłem/am, że handel ludźmi jest znaczącym problemem w Polsce
- Myślałem/am, że handel ludźmi dotyczy głównie eksploatacji seksualnej
- Nie byłem/am świadomy/a różnorodnych form handlu ludźmi (praca przymusowa, żebractwo itp.)
- Nie sądziłem/am, że skala przestępstwa handlu ludźmi na świecie jest tak duża
- Inne: _____

5. Które z metod rekrutacji potencjalnych ofiar handlu ludźmi poznałeś/aś lub lepiej zrozumiałeś/aś dzięki udziałowi w projekcie Escapetruck?*

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- Fałszywe oferty pracy za granicą
- Rekrutacja przez Internet lub media społecznościowe
- Uwodzenie i manipulacja emocjonalna (tzw. lover boy)
- Inne: _____

6. Które z elementów doświadczenia w Escapetrucku zrobiły na Tobie największe wrażenie?*

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- Realistyczne odwzorowanie warunków życia ofiar
- Historie prawdziwych ofiar handlu ludźmi
- Współpraca grupowa przy rozwiązywaniu zagadek
- Atmosfera i interaktywność pojazdu
- Inne: _____

7. Czy udział w projekcie Escapetruck zwiększył Twoją wiedzę na temat handlu ludźmi?*

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- Zdecydowanie zwiększył moją wiedzę
- Raczej zwiększył moją wiedzę
- Ani zwiększył, ani nie zwiększył mojej wiedzy
- Raczej nie zwiększył mojej wiedzy
- Zdecydowanie nie zwiększył mojej wiedzy

8. Które z poniższych umiejętności rozwinąłeś/aś dzięki udziałowi w projekcie Escapetruck?*

(można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

- Rozpoznawanie podejrzanych ofert pracy
- Identyfikacja manipulacji emocjonalnej
- Znajomość środków ostrożności podczas wyjazdów zagranicznych
- Wiedza o instytucjach pomagających ofiarom handlu ludźmi
- Umiejętność reagowania w sytuacji podejrzenia handlu ludźmi
- Żadne z powyższych
- Inne: _____

9. Czy jest coś, co można byłoby poprawić w projekcie Escapetruck, aby zwiększyć jego wartość edukacyjną?

10. Czy polecilibyś/polecilibyś udział w projekcie Escapetruck innym osobom?*

Zaznacz tylko jedną odpowiedź.

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Trudno powiedzieć
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

Uniwersytet
Wrocławski

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

ul. F. Joliot-Curie 12

50-383 Wrocław

wydawnictwo@uwr.edu.pl

Przestępstwo handlu ludźmi jest obecnie jednym z największych zagrożeń cywilizacyjnych. Każdego roku miliony osób na całym świecie stają się ofiarami handlarzy, którzy bezwzględnie wykorzystują ich słabe punkty — trudną sytuację materialną, brak perspektyw czy zwykłą naiwność. Niestety, świadomość społeczna na temat tego zjawiska wciąż jest niewystarczająca.

Niniejsza publikacja przedstawia wyniki badań prowadzonych w ramach edukacyjnego projektu Escapetruck. Zgromadzone dane wyraźnie wskazują, że dotychczasowe rozwiązania nie docierają do grup szczególnie zagrożonych tym procederem, a skuteczne przeciwdziałanie wymaga wykorzystania nowoczesnych narzędzi dydaktycznych.

Liwia Palus — asystentka w Katedrze Kryminologii i Nauk o Bezpieczeństwie na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Autorka publikacji naukowych z zakresu prawa i kryminologii. Jako członkini Centrum Badań nad Handlem Ludźmi jest zaangażowana w projekty naukowo-badawcze dotyczące zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar. Prelegentka wielu konferencji krajowych i międzynarodowych. Swoją działalność naukową łączy z praktyką, współpracując z organizacjami pozarządowymi.

Uniwersytet
Wrocławski